

ISSN: 2587 – 0785

Journal of Management, Economics and Marketing Research

YÖNETİM, EKONOMİ VE PAZARLAMA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt : 2
Sayı : 2
Yıl : 2018

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi

2587-0785

2018, Cilt.2, Sayı.2

DERGİ HAKKINDA

Odak ve Kapsam

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi’nin yayın odağında;

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, Sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi’nin yayın kapsamında;

İşletme bilim dalını temel alan çalışmalar,
Kamu yönetimi bilim dalını temel alan çalışmalar,
İktisat bilim dalını temel alan çalışmalar,
Ekonometri bilim dalını temel alan çalışmalar,
Çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri bilim dalını temel alan çalışmalar,
Maliye bilim dalını temel alan çalışmalar,
Uluslararası ticaret bilim dalını temel alan çalışmalar,
Hastane işletmeciliği bilim dalını temel alan çalışmalar,
Turizm işletmeciliği bilim dalını temel alan çalışmalar,
Yönetim bilişim sistemleri bilim dalını temel alan çalışmalar yer almaktadır.

Yayın Sıklığı

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. İki aylık yayın yapan dergide yılda 6 sayı yayınlanmaktadır.

Yayın Dili

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

Açık Erişim Politikası

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi açık erişimli (Open Access) bir dergidir. Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi’nde yayınlanan tüm makaleler “Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı” ile lisanslanmıştır.

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi

2587-0785

2018, Cilt.2, Sayı.2

Yayın Kurulu

Editör

Doç. Dr. R. Pars Şahbaz, Gazi Üniversitesi editör@yepad.org

Yayın Kurulu

Prof. Dr. M. Mithat Üner, Atılım Üniversitesi

Prof. Dr. Kurtuluş Karamustafa, Erciyes Üniversitesi

Doç. Dr. Sedat Yüksel, College of Applied Science, Oman

Doç. Dr. Evren Güçer, Gazi Üniversitesi

Hakem Kurulu

Ahmet TAYFUN, Gazi Üniversitesi, tayfun@gazi.edu.tr

Ali Turan Bayram, Sinop Üniversitesi, alibayram@sinop.edu.tr

Alptekin SÖKMEN, Gazi Üniversitesi, asokmen@gazi.edu.tr

Arzu KILIÇLAR, Gazi Üniversitesi, karzu@gazi.edu.tr

Cemalettin Aktepe, Gazi Üniversitesi, caktepe@gazi.edu.tr

Evren GÜÇER, Gazi Üniversitesi, evrengucer@gazi.edu.tr

Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, gulerkol@sinop.edu.tr

Güler SAĞLAM ARI, Gazi Üniversitesi, gsaglam@gazi.edu.tr

Kadri Gökhan Yılmaz, Gazi Üniversitesi, kgyilmaz@gazi.edu.tr

Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, karamustafa@erciyes.edu.tr

Lütfi BUYRUK, Nevşehir Üniversitesi, buyruk@nevsehir.edu.tr

Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, mithatuner@gazi.edu.tr

Mehmet BAŞ, Gazi Üniversitesi, mbas@gazi.edu.tr

Metehan Tolon, Gazi Üniversitesi, metehan@gazi.edu.tr

Nuray Tosunoğlu, Gazi Üniversitesi, nguneri@gazi.edu.tr

Rahman Temizkan, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, rtemizkan@ogu.edu.tr

Saadet Pınar Temizkan, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, sptemizkan@ogu.edu.tr

Selma Kalyoncuoğlu, Gazi Üniversitesi, selmakalyoncu@gazi.edu.tr

Seyhan Çil, Gazi Üniversitesi, seyhanc@gazi.edu.tr

Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, z.aslan@adu.edu.tr

Index

ASOS INDEX | Academia Social Science Index

DRJI | Directory of Research Journals Indexing

SIS | Scientific Indexing Services

iCi | Indian Citation Index

İSSUU |

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi

2587-0785

2018, Cilt.2, Sayı.2

İÇİNDEKİLER

Dış Kaynak Kullanımında Tedarikçi Firma İnsan Kaynağının İş Tatmini: Kamu Hastanelerinde Bir Araştırma

(Job Satisfaction of Supplier Company Human Resources in Outsourcing:
a Research in Public Hospitals)

Mustafa Çınar

ss.1-15

The Dynamic Behavior Of Turkish Stock Market Before And After Lehman Collapse

Temur Kayhan, Halil Arslan

ss.16-32

Yeni Teşvik Unsuru Olarak Stratejik Yatırım Desteklerinin Dış Ticaret Açığını Kapatmaya Etkisi

(As A New Incentive Property The Effect Of Strategic Investment Supports In
Narrowing The Foreign Trade Deficit)

Hasan LÖK

ss. 33-43

Bağımsız Denetimin Finansal Bilgi Manipülasyonunu Önlemesindeki Rolü: Kocaeli Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Bir Uygulama

(The Role Of Independent Auditing In The Prevention Of Financial
Information Manipulation: A Research On The Members Of Accounting
Profession In Kocaeli)

Gönül KONAKAY, Ali Deniz ENDEROĞLU

ss.44-59

**Dış Kaynak Kullanımında Tedarikçi Firma İnsan Kaynağının İş Tatmini:
Kamu Hastanelerinde Bir Araştırma**

Job Satisfaction of Supplier Company Human Resources in Outsourcing: a Research in
Public Hospitals

Mustafa ÇINAR

Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bilim Dalı, İnsan Kaynakları Yönetimi
Bilim Dalı, Ankara, mustafacinar015@gmail.com

Öz

Bu çalışmada, bir kamu hastanesinde dış kaynak kullanımı kapsamında tedarikçi firmada görevli çalışanların genel iş tatmini ortalaması ve bu ortalamanın demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında güvenlik, temizlik, yemek ve veri hazırlama işlerinde görevli 236 çalışana Minnesota İş Tatmin Ölçeği uygulanmış, çalışanların genel iş tatmini ortalaması 2,7472 olarak tespit edilmiştir. Bu ortalamanın personelin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, unvan ve çalışma yılına göre farklılık göstermediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dış Kaynak Kullanımı, İş Tatmini, Hastane

Abstract

In this study, it was determined whether the average of the overall job satisfaction of the employees employed in the Supplier company and whether the average differs according to demographic variables in a public hospital. Within the scope of the research, the Minnesota job satisfaction scale was applied to 236 employees in charge of security, cleaning, food and data preparation, and the overall satisfaction of the employees was determined as 2.7472. It was observed that the average of the staff did not differ according to age, gender, marital status, educational status, title and working year.

Keywords: Outsourcing, Job Satisfaction, Hospital

Giriş

İşletmelerin zorlu rekabet baskılarıyla karşı karşıya olduğu günümüzde, onları daha etkin ve verimli olmak zorunda bırakan sebeplerden bazıları da küreselleşme ve uluslar arası ticaretten kaynaklanan rekabet riskleridir. Bu kapsamda işletmelerin sahip olduğu sermaye gücü, teknoloji kapasitesi, yeni piyasa olanakları ve çalışanların entelektüel birikimleri gibi hususlar işletmelerin rekabet avantajı olarak kullanacağı yetenekleridir (Akgeyik, 2002). Küreselleşmenin yayılması, rekabetin artması ve tüketicilerin kalite konusundaki algılamalarının değişmesi nedeniyle artık işletmeler yeni yönetim modelleri uygulamakta ve buna ek olarak çalışanlarının performanslarını da artırmayı hedeflemektedirler (Arslanoğlu, Bektaş, Moloğlu ve İrban, 2013).

Dış kaynak kullanımı günümüzde işletmeler tarafından kullanılan en güçlü yönetim modellerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış kaynak kullanımının benimsenmesindeki en önemli gerekçeler genel olarak; uzman olunmayan faaliyetlerden uzaklaşarak temel yeteneklere odaklanmaya imkan tanınması, teknolojiye kolay erişim ve daha kolay takip edilmesi ile profesyonel hizmet düzeyi olarak belirtilebilir (Belcourt, 2006). İşletmeler dış kaynak kullanımı ile temel faaliyet alanlarına daha çok yönelmekte ve varoluş gayesini esas olarak yerine getirme imkanı sağlamaktadır. Ancak işletmelerin temel yeteneklerine odaklanması, her ne kadar amaçladığı hedef ve stratejik planlarına daha kolay ulaşma imkanı sağlasa da, uzman işletmeye verilen faaliyetleri yerine getirecek olan çalışanların da nitelikli, işletme amaç ve hedefleri ile uyumlu, arzulu, istekli olmaları ve işlerini sevmeye düzeyleri de önem arz etmektedir. Çünkü işini sevmeyen ve yaptığı işten memnun olmayan işgörenlerden beklenen verimin alınması çok da mümkün olmayacaktır.

İşletmelerin en önemli ve vazgeçilemez kaynaklarından biri olan insan kaynağının etkili ve verimli kullanımı, işletmelerin sürdürülebilir bir rekabet avantajı sağlamasına olanak tanımaktadır. Bu yüzden işletmeler sahip olduğu insan kaynağının her türlü gereksinimlerini karşılamakla yükümlüdür. Yani çalışanlar açısından ücret, sosyal imkanlar, çalışma koşulları, iş sağlığı ve işgüvenliği, terfi gibi hususların optimum düzeyde sağlanması gerekmektedir. Bu hususların yerine getirilmesiyle işgörenlerin işine ve çalışma koşullarına karşı memnuniyet düzeyi artacak ve bu artışla doğru orantılı olarak da çalışanların işletmeye katmış oldukları değerlerde bir artış meydana gelecektir (İzci, Örucü ve Süren, 2015).

Sonuç olarak bir işletmede çalışanların iş tatmini düzeyi ne kadar önemli ise, dış kaynak kullanımı kapsamında tedarikçi firmada çalışanların da iş tatmini düzeyi aynı derecede önemlidir. Çünkü tedarikçi firmada görevli çalışanlar da, bir anlamda temel fonksiyonlarına yönelik işletmenin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla görev yapmaktadır. Bu yüzden bu çalışanların da iş tatmini doğrudan olmasa da dolaylı olarak işletmeyi etkilemektedir. Bu çalışmada bir kamu hastanesinde dış kaynak kullanımına verilen hizmetlerde görevli çalışanların iş tatmini seviyesi incelenmiş, demografik değişkenlerin çalışanların iş tatminini hangi düzeyde etkilediği araştırılmış ve birtakım sonuç ve önerilerde bulunulmuştur.

2. Dış Kaynak Kullanımı Kavramı

Küreselleşen dünyada ve yoğun rekabet ortamının bulunduğu günümüzde en fazla ilgi çeken ve uygulamaya konulan yeni yönetim modellerinden biri olan dış kaynak kullanımı, 1990'lı yılların başından itibaren özellikle gelişmiş ülkeler başta olmak üzere birçok farklı sektör ve ülkede çok fazla kullanılmaya başlanmıştır. Genel olarak işletmelerin temel yeteneklerine odaklanması ve temel yetenekleri haricinde kalan faaliyetleri, alanında uzman bir firmayla anlaşarak yaptırması halinde; verimliliklerini arttıracakları, maliyetlerini düşürecekleri ve rekabet avantajı kazanacaklarına konusundaki inançları her geçen gün artmaya başlamıştır (Akyıldız, 2004).

Dış kaynak kullanımı kavramı, geçmişten günümüze doğru gelindiğinde birçok çalışmada farklı şekillerde ortaya konulmuştur. Genel olarak yapılan çalışmalarda dış kaynak kullanımı kavramı taşeronluk kavramı ile aynı anlamda kullanılmıştır. Dış kaynak kullanımı kavramının taşeronlukla ilişkilendirildiği 1970'li yıllardaki uygulama alanı da sadece üretim alanı ile sınırlı kalmıştır. Ancak 1990'lı yıllara doğru gelindiğinde ise işletmelerin idari ve destekleyici faaliyetlerinde de dış kaynak kullanımının artmaya başlamasıyla birlikte dış kaynak kullanımının uygulama alanının da genişlediği görülmektedir (Yıldız ve Turan, 2015).

Gelişmiş ülkelerdeki kamu hizmetlerinde, uzmanı olunmayan faaliyetlerden uzaklaşarak temel yeteneklere odaklanılmasıyla birlikte harcamaların düşürülmesi, kaynakların daha verimli kullanılması, etkinlik ve verimliliğin artırılması gibi hususlar tedarik uzmanları tarafından önemli bir amaç olarak görülmektedir. Bu amaçlara ulaşabilmek için dış kaynak kullanımı konusu çok sık kullanılan bir yöntemdir. Bu kapsamda dış kaynak kullanımı işletmeler tarafından yapılan faaliyetlerin, tedarikçiler tarafından değiştirilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (Burmaoğlu ve Erol, 2006).

Dış kaynak kullanımı içerisinde yer alan temel yetenek kavramı, işletmelerin vizyonunun gerçekleştirilmesinde etkin bir rol oynayan ve işletmeyi diğer işletmelerden ayıran ve rakipleri tarafından da kolaylıkla taklit edilemeyen bilgi, beceri ve yetenekleri ifade etmektedir (Sevim, Akdemir ve Vatansever, 2008). Quinn'e (1999) göre ise temel yetenek; işletmelerin dünya standartlarında sahip oldukları yeteneklerdir. Temel yeteneklerine odaklanan ve sahip olduğu kaynaklarını rekabet avantajı elde edebilmek amacıyla kendi uzmanlık alanına giren faaliyetlerde harcayan işletmeler, doğrudan kar amacına etki etmeyen, işletmenin temel faaliyet alanına göre ikinci planda kalan faaliyetleri, bu konuda uzmanlık kazanmış bir işletmeye devretmesiyle birlikte, teknolojiyi daha kolay takip etme, küçülme, esneklik kazanma, maliyetlerde azalma ve karlılıkta artış gibi konularda ilerleme kaydedilmiş olacaktır. Örnek olarak bir işletmenin hammadde alması, üretim ve depolama yapması, taşıma ve nakliye işlerini yürütmesi aynı anda çok zor olacağından, kendi uzmanlığı dışında kalan faaliyetleri uzman bir firmaya aktarmasıyla hem maliyet avantajı, hem rekabet üstünlüğü sağlanmış olacak ve işletme temel yeteneğine odaklandığı için de ana faaliyetlerini daha etkin ve verimli bir şekilde yürütmüş olacaktır (Acar ve Ateş, 2011a).

Dış kaynak kullanımı, işletmelerin faaliyet alanları içerisinde yer alan bazı mal ve hizmetlerin işletme dışarısında elde edilmesine ilişkin bir karar verme süreci olarak tanımlanabilir. Bir başka ifade ile işletmelerin temel yetenekleri kadar iyileştiremediği ve geliştiremediği bazı yeteneklerini, işletme dışarısında bu faaliyetler ile ilgili uzman bir işletme ile anlaşarak satın alması veya yaptırmasıdır (İraz, Çakıcı ve Terin, 2014). Weidenbaum'a (2005) göre dış kaynak kullanımı ise yönetimin, işletmenin temel yetenekleri ile ilgili çalışmalarına ve odaklanacağı alana yerli ve uluslararası anlamda bir fırsat sunmasıdır. Greaver'a (1999) göre ise işletmelerde tekrarlanan bazı faaliyetler ile tedarikçi firmalara ait karar haklarının belirli bir sözleşme dahilinde transfer edilmesi şeklinde açıklanmaktadır.

3. İş Tatmini Kavramı

İş tatmini kavramı hem yönetim süreçlerinde hem de pazarlama alanında sıkça üzerinde durulan önemli konulardan biridir (Yolaç, 2008). En genel tanımıyla iş tatmini, bireyin yaptığı iş ile ilgili olarak ne kadar mutlu olduğunun belirlenmesidir. Yani iş tatmini bireylerin işini kendi açısından değerlendirdiği bir kavramdır ve bu kavram içerisinde bireyin duygu, düşünce ve işinden elde ettiği tecrübeler bulunmaktadır (Erdil, Keskin, İmamoğlu ve Erat, 2004). Fritzsche ve Parrish (2005) tarafından iş tatmini, genel olarak çalışanın iş tecrübelerinin değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan duygusal bir değişken olarak tanımlanmıştır. Yani iş tatmini bireyin işine karşı duygusal olarak ne hissettiğini ortaya koyan bir kavramdır.

İş tatmini, bireyin iş çevresinden elde etmeye çalıştığı rahatlatıcı ve iç yatıştırıcı bir duygudur. Bahsedilen iş çevresine işin kendisi, yöneticiler, çalışma ortamı, çalışma arkadaşları ve örgüt organizasyonu dahil edilebilir. İş tatmininin ortaya çıkabilmesi için bireyin arzuladığı ile iş çevresindeki etkileşim sonucu ortaya çıkan isteklerin uyuşması gerekmektedir. İş tatmini, bireylerin işten beklediği ve elde ettiği ödüllerin karşılaştırılması sonucu ortaya çıkabilir (Yazıcıoğlu ve Sökmen, 2007).

Bu bilgiler ışığında Luthans'a (1995) göre iş tatmininin üç boyutu bulunmaktadır.

- İş tatmini, yapılan işe karşı duygusal bir cevaptır. Bu yüzden görülemez, sadece ifade edilebilir.
- İş tatmini genel anlamda iş ile ilgili ortaya çıkan sonuçların, beklentileri karşılama durumu olarak ifade edilebilir.
- İş tatmini, birbiriyle ilişkili birçok tutumu da ortaya çıkarır. Bunlardan bazıları; yönetim tarzı, ücret, terfi olanakları, çalışma arkadaşları ve benzeri tutumlardır (Yazıcıoğlu, 2009).

3.1. İş Tatmininin Önemi

İşletmeler açısından rekabet avantajı kazanmanın çeşitli yolları bulunmaktadır. Bu yolların en değerlilerinden biri de insan kaynakları yönetiminin stratejik, etkili ve verimli bir şekilde kullanılmasıdır. (Schuler ve MacMillan, 1984). Günümüzde örgüt yöneticileri, stratejik hedeflerine ulaşabilmek amacıyla işgörenlerin performanslarını arttırmalarını ve maksimum düzeyde verim sağlamalarını istemektedirler. Örgütlerde yeni yönetim modellerini uygulama bilincine sahip yöneticiler, ihtiyaç ve beklentileri karşılanmış, motivasyonu sağlanmış ve yaptığı işten memnun olan işgörenlerin mutlu olacağını ve bunun sonucunda da performans, verimlilik ve üretkenliklerinin artacağını düşünmektedirler (Bakan, 2009). Bu çerçevede performansı etkileyen faktörler incelendiğinde iş tatmininin de önemli ölçüde etkilediği görülecektir. Yapılan bazı araştırmalarda çalışanların iş tatmininin performanslarını olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Sonuç olarak iş tatmini yüksek olan işgörenlerin performansı da artacak ve doğal olarak bu artış işletmenin verimliliğine yansıtacak ve örgüt hedeflerine daha kolay ulaşacaktır.

Genel olarak insan hayatının büyük bir bölümünü yaptığı işi oluşturmaktadır. Bu nedenle bireyin işinden duyduğu tatmin yaşamını da etkilemektedir (Moslem, 2015:4). Çalışanların iş tatmininin yüksek olması durumunda, yaşam tatmininin de yüksek olacağı bazı araştırmalarda ortaya konulmuştur. İşine karşı olumlu tutum ve davranış gösteren ve işinden memnun olan çalışanların yaşam tatminlerinin de yüksek olduğu görülmektedir. Çalışanların iş ortamını değerli görmesi, yaptıkları işi anlamlı bulması gibi hususlar iş tatmini olumlu yönde etkileyen unsurlardır (Doğaner Demirtaş, 2014:64).

Öte yandan, iş tatmini, örgüt içerisinde sorunsuz bir iletişimi de beraberinde getirecektir. İşgörenlerin iş tatmininin sağlanması durumunda yönetim ve işgörenler arasında olumlu bir bağ oluşacaktır ve işgörenler de buna dayanarak kendilerini daha iyi ifade edebileceklerdir. Kendilerine destek verilip ihtiyaçları karşılanan işgörenler ve yöneticiler arasındaki samimi güvene bağlı ilişki çerçevesinde de yöneticiler de çalışanları ile ilgili olarak daha kesin bilgiler elde edecek ve sahip olduğu insan kaynağını daha etkili şekilde kullanabilecektir (Meriçöz, 2015:14).

İş tatmininin, yapılan araştırmalarda çalışma ortamı ve çalışma arkadaşları, cinsiyet, ücret, yönetici ile ilişkiler, sosyal haklar, terfi, eğitim, yaş, hizmet süresi gibi hususlardan etkilendiği sonucuna varılmıştır (Hacıhasanoğlu ve Karaca, 2014). Bu kapsamda işletme yöneticilerinin, işgörenlerin iş tatmini etkileyen hususlarda iyileştirmelere gidip çalışanların iş tatmini artırma

yolunda çaba sarf etmeleri gerekmektedir ve bu sayede örgütün verimliliğinde artış meydana gelecektir.

Çalışanların iş tatmininin yüksek olmasının yukarıda da açıklandığı gibi örgüte birçok faydasının olduğu görülmektedir. Bununla birlikte iş tatmini düşük olan çalışanların da bu husustan sadece bireysel olarak etkilenmeyeceği gibi aynı zamanda örgütsel açıdan da birtakım olumsuz etkileri meydana gelecektir. Bu kapsamda iş tatmini düşük olan çalışanlarda, yaptığı iş ile ilgili yetersizlik duygusu, işe gitmede isteksizlik, yanlış karar verme, hata yapma oranının artması gibi olumsuz hususlar meydana gelecektir (Çıtak, Koldere, Ünsar ve Ergin, 2008).

Diğer yandan iş tatmini sağlanamayan çalışanların, işten ayrılma niyetine negatif yönde bir etkisinin olduğu bazı araştırmalarda ortaya konulmuştur. Yani iş tatmini yüksek olan çalışanların işten ayrılma niyeti olmamakta ancak tam tersi durumda ise işten ayrılma niyeti artmaktadır. Bu durum da örgütlerin nitelikli işgücü kaybetmesine, işgücü maliyetlerinin artış göstermesine ve işgücü devri artışına neden olmaktadır. Sonuç olarak örgütten ayrılan çalışanların yerine işe alınacak personel için harcanacak giderler ve bu olumsuz durumun işletmedeki diğer işgörenler üzerindeki bıraktığı olumsuz etkiler gibi sorunlar ortaya çıkacaktır. Bütün bu olumsuz hususların azaltılabilmesi amacıyla örgütler işgücü devir hızını azaltmaya yönelmektedirler. İşgücü devir hızını azaltmak amacıyla da çalışanların ihtiyaçlarının iyi bir şekilde belirlenip, bu ihtiyaçların karşılanması ve iş tatminin sağlanması gerekmektedir (İşcan ve Timuroğlu, 2008).

3.2. Dış Kaynak Kullanımında İnsan Kaynağının Rolü

Dış kaynak kullanımı, ürün ve hizmetlerin istenilen düzeyde yerine getirilememesi durumunda başvuru ve temelde maliyetten çok, performans geliştirmenin esas alındığı bir durumdur. Seçilmiş bir tedarikçi sayesinde işletmelerin ürün ve hizmetlerinde istenilen kaliteyi yakalaması beklenmektedir. Ancak bu başarının sağlanabilmesi için işletmelerin temel yetenekleri dışındaki faaliyetleri kendisinden daha kaliteli yapacak bir tedarikçi bulması ile mümkün olmaktadır (Gül, 2005).

Dış kaynak kullanımı; işletmelerin temel faaliyet alanlarının dışında kalan ve işletme tarafından iyileştirip geliştirilemeyen yeteneklerin, bu faaliyet alanlarında uzman olan diğer işletmelere devredilmesiyle ortaya çıkan bir durumdur (Özdemir, 2010;3). Dış kaynak kullanımının birçok faydasının yanında yanlış veya yetersiz bir dış kaynak seçimi gibi işletmeye çeşitli zararlar verebilecek riskleri de bulunmaktadır (Çevirgen, 2009). İşletmelerin dış kaynak kullanımından fayda sağlayabilmeleri için, tedarikçi işletmenin bir “yabancı” gibi görülmemesi aksine tedarikçi işletme ile aralarında sağlam bir iş ilişkisi kurulması gerekmektedir. Dış kaynak kullanımı, işletmelerin yönetim sorumluluğundan kurtulması anlamına gelmemelidir. Çünkü beklentiler ile örgüt kaynakları iyi analiz edilmeden başvurulacak dış kaynak kullanımı, faydadan daha çok zarar getirecektir (Erdemir, 2004).

Sürekli gelişen ve değişen şartlar çerçevesinde hastanelerin; maliyetleri düşürebilme amaçlarının yanı sıra, temel olarak hastalara sunulan hizmetin kalitesinin artırılması gibi önemli bir işlevi de bulunmaktadır (İşçi, 2004). Hastanelerin kalite algısının büyük bir bölümü hastalar tarafından belirlenmektedir ki bu yüzden gelişen rekabet ortamında hastanelerin, hasta ihtiyaçlarını en kaliteli şekilde karşılayacak sisteme sahip olması gerekmektedir. Eğer bu kriterler göz önüne alındığında hastalar tarafından tercih sebebi olur ve hastanelerin hizmet kalitesi ne kadar artarsa o kadar ön planda tutulur (Yılmaz, 2013).

Bununla birlikte, büyük fabrikalardaki teknik altyapı sistemlerinden, bir restoran kalitesindeki yiyecek ve içecek hizmetlerine; oteller seviyesindeki kat hizmetlerinden, finans hizmetlerine; tedarik faaliyetlerinden, halkla ilişkiler hizmetlerine kadar çok işlevsel bir yapıya sahip olan

hastanelerin tüm bu faaliyetlerine ilave olarak asli vazifesi olan tıp hizmetleri de eklenince, ne kadar karışık bir yapıya sahip olduğu görülmektedir (Yiğit, 2004).

Tüm bu hususlar çerçevesinde, yukarıda belirtilen ihtiyaçların karşılanması doğrultusunda gerek yardımcı hizmetlerde ve gerekse birtakım tıbbi hizmetlerde dış kaynaklardan yararlanma yoluna gidilmektedir. Gelişen teknolojiyi yakından takip etmek ve hastalara daha kaliteli bir hizmet verilmesi kapsamında yeni yönetim modelleri kullanılarak stratejik bir yöntem belirlenmektedir (Yılmaz, 2013).

Günümüzde işletmelerin rekabetçi olmalarını sağlayan en önemli hususlardan biri de sahip oldukları insan kaynağının nitelikli olmasıdır. İşletmelerin hedeflerine ulaşmalarını sağlayan en büyük etkenlerden biri insan kaynaklarıdır. Bu mantık çerçevesinde, işletmelerin anlaşma yaptığı dış kaynakların da sahip olduğu insan kaynağının nitelikli olması işletmelerin hedeflerini yerine getirmesi açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamda İşletmelerin dış kaynak kullanımı kapsamında analiz etmesi gereken en önemli husus da, tedarikçi firmanın sahip olduğu insan kaynağının niteliğidir. Özellikle kapsamı dar olan dış kaynak firmalarında insan kaynağı istenilen nitelik ve yeterlilikte olamamakta, dolayısıyla bu da işletmelerin dış kaynak kullanımına gittiği alanda da verimliliği azaltmakta, maliyet yükseltmekte ve sonuç olarak hedeflere ulaşılammamaktadır (Büber, 2000).

Bu kapsamda, dış kaynak kullanımının yüksek olduğu kamu hastanelerinde, dış kaynak kullanımı kapsamında tedarikçi firmada görevli insan kaynağından maksimum verim elde edilebilmesi amacıyla, personelin iş tatmininin seviyesi önem arz etmektedir. Ayrıca personelin iş tatmini seviyesine demografik değişkenlerin etkisinin belirlenerek verimin arttırılmasına yönelik hususlar da dikkate alınmalıdır.

4. Yöntem

Bu araştırmanın amacı, dış kaynak kullanımı kapsamında tedarikçi firmada çalışan insan kaynağının iş tatminini ölçmek ve çalışanların iş tatminine; yaş, cinsiyet, medeni durum, çalışma yılı ve eğitim durumu gibi demografik değişkenlerin hangi ölçüde etki ettiğini belirlemek ve örgütlerin dış kaynak kullanımından sağladığı verimi artırmak amacıyla çeşitli önerilerde bulunmaktır. Araştırmanın evrenini, Yalova ilinde bulunan ve tek kamu hastanesi olan Yalova Devlet Hastanesinde dış kaynak kullanımı kapsamında temizlik, güvenlik, yemek ve veri hazırlama bölümlerinde görev yapan 344 işgören oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında evrenin tamamına anket dağıtılmış ve 236 işgörenden cevap alınmıştır. Bu çerçevede örneklemin evrenin %69'unu temsil ettiği ifade edilebilir. Araştırma kapsamında, Minnesota İş Tatmin Ölçeğinin (Minnesota Satisfaction Quastionnaire-MSQ) kısa formu kullanılmıştır. Minnesota İş Tatmin Ölçeği, Weiss ve arkadaşları tarafından (1967) geliştirilmiştir. Bu ölçek, Hacettepe Üniversitesi'nden Deniz ve Güliz GÖKÇORA tarafından İngilizceden Türkçeye çevrilmiş ve bu çeviri dilbilimciler tarafından da kontrol edilerek uygulanması kabul görmüştür. İç ve çevre konularına ait 20 madde yer alan ölçek ile iş tatmininin ve tatminsizliğinin bireysel profilini ortaya koyulabilir. Böylece iş tatmini ya da tatminsizliğine sebep olan hususlar tespit edilebileceğinden birtakım öneriler de sunulabilmektedir (Yazıcıoğlu ve Sökmen, 2007). Araştırma kapsamında işgörenlerin anketlere verdikleri cevapların güvenilirliğini ölçmek amacıyla yapılan ve Tablo-1'de belirtilen güvenilirlik analizi sonucuna göre, araştırmanın 0,927 gibi yüksek bir güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında toplanan veriler SPSS 18 (Statistical Pocket Program for Social Science) istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analizlerde ortalama ve frekans dağılımlarına ilave olarak, demografik değişkenler arasındaki farklılığı ortaya koymak amacıyla yapılan testler %5 anlamlılık düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

5. Bulgular

5.1.Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya katılanların demografik değişkenlerine ilişkin frekans ve yüzde oranları Tablo-1’de belirtilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Değişken		Frekans	Yüzde (%)
Yaş	20-25	21	8,9
	26-30	52	22
	31-35	54	22,9
	36-40	57	24,2
	41 ve üzeri	52	22
Cinsiyet	Kadın	144	61
	Erkek	92	39
Medeni Durum	Evli	144	61
	Bekar	92	39
Çalışma Yılı	0-1 yıl	39	16,5
	2-5 yıl	107	45,3
	6-10 yıl	62	26,3
	11-15 yıl	16	6,8
	16 yıl ve üzeri	12	5,1
Eğitim Durumu	İlköğretim	73	31
	Lise	89	37,7
	Ön Lisans	46	19,5
	Lisans	27	11,4
	Lisans Üstü	1	0,4
Unvan	Temizlik Çalışanı	99	42
	Veri Hazırlama Çalışanı	85	36
	Güvenlik Çalışanı	34	14,4
	Yemekhane Çalışanı	18	7,6

Tablo 2. Verilen Cevaplar Sonucunda İşgörenlerin İş Tatmini Ortalaması

Frekans	İş Tatmini Ortalaması
236	2,7472

Tablo-2’ye göre araştırmaya katılan 236 işgörenin ankete verdiği cevaplar doğrultusunda düşük bir iş tatminine sahip oldukları söylenebilir.

5.2.Farklılaşma Analizi

Tablo 3. İş Tatmininin Yaş Değişkeni Açısından Farklılaşması

Yaş	N	Ortalama	P
20-25	21	2,4667	,260
26-30	52	2,7688	
31-35	54	2,9576	
36-40	57	2,5929	
41 ve üzeri	52	2,7828	
Total	236	2,7472	

Tablo-3 incelendiğinde, yaş grupları ile iş tatmini arasında yapılan Anova testi sonucunda, %5 anlamlılık düzeyin de $P>0,05$ olduğundan işgörenlerin iş tatmini ortalamalarının hiçbir yaş grubu ile anlamlı bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir. Buna rağmen genç yaştaki işgörenlerin en düşük iş tatminine sahip olduğu, 31-35 yaş grubuna kadar iş tatmininin arttığı, 36-40 yaş aralığında düşüş gösterdiği, ve ileri yaşlarda tekrar yükseldiği görülmektedir. Bu durumda, işe yeni başlayan işgörenlerin fazla beklentiye sahip oldukları, müteakip yıllarda beklentilerini düzenledikleri ve bunun paralelinde iş tatmininin arttığı, daha sonra monotonlaşmadan dolayı 36-40 yaş aralığında tekrar düşüş gösterdiği, işi bırakma evresine doğru ise artık bir beklentileri kalmadığından tekrar yükseliş gösterdiği değerlendirilmektedir.

Tablo 4. İş Tatmininin Cinsiyet Değişkeni Açısından Farklılaşması

Cinsiyet	N	Ortalama	P
Kadın	144	2,7097	,476
Erkek	92	2,8063	
Total	236	2,7580	

Tablo-4'e göre, cinsiyet ile iş tatmini arasında yapılan t testi sonuçlarına göre, kadın ve erkek işgörenlerin iş tatmini ortalamaları arasında %5 anlamlılık düzeyin de $P>0,05$ olduğundan anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür. Hatta birbirine çok yakın bir ortalamaya sahip oldukları söylenebilir. Bu husus, işgörenlerin yaptıkları işlerin kadın ve erkeklere göre farklı algılanmadığı anlamına gelmektedir.

Tablo 5. İş Tatmininin Medeni Durum Değişkeni Açısından Farklılaşması

Medeni Durum	N	Ortalama	P
Evli	144	2,7438	,947
Bekar	92	2,7527	
Total	236	2,7483	

Tablo-5'e bakıldığında, bireylerin evli veya bekar olma durumlarının iş tatmini ortalamalarını etkileyip etkilemediğinin incelendiği t testi sonucuna göre, evli ve bekar bireylerin iş tatmini ortalamalı arasında %5 anlamlılık düzeyin de $P>0,05$ olduğundan anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bunun aksine evli ve bekar bireylerin neredeyse aynı denecek düzeyde iş tatmini ortalamalarına sahip oldukları görülmüştür. Sonuç olarak evli ve bekar işgörenlerin işlerine karşı tatmin olma düzeylerinin farklı olmadığı hatta aynı düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 6. İş Tatmininin Çalışma Yılı Değişkeni Açısından Farklılaşması

Çalışma Yılı	N	Ortalama	P
0-1 yıl	39	2,7979	,669
2-5 yıl	107	2,6685	
6-10 yıl	62	2,8474	
11-15 yıl	16	2,5900	
16 yıl ve üzeri	12	2,9857	
Total	236	2,7472	

Tablo-6'da gösterilen ve işgörenlerin çalışma yılı ile iş tatmini ortalamaları arasındaki farklılığın incelendiği t testi analizinde, işgörenlerin çalışma yılı ile iş tatmini ortalamaları arasında %5 anlamlılık düzeyin de $P>0,05$ olduğundan anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre 11-15 yıl arasında çalışan işgörenlerin en düşük iş tatminine sahip olduğu, 2-5 yıl, 0-1 yıl ve 6-10 yıl arasında çalışanların biraz daha artan bir iş tatminine sahip oldukları, 16 yıl ve üzeri çalışanların ise en yüksek iş tatminine sahip olduğu söylenebilir. Bu durumda 16 yıl ve üzeri çalışan işgörenlerin işlerinden duydukları beklenti düzeylerinin düşük olması münasebetiyle yüksek bir iş tatminine sahip olduğu yorumu yapılabilir.

Tablo 7. İş Tatmininin Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşması

Eğitim Durumu	N	Ortalama	P
İlköğretim	73	2,6977	,964
Lise	89	2,7800	
Ön Lisans	46	2,7321	
Lisans	27	2,8188	
Lisans Üstü	1	2,4000	
Total	236	2,7472	

Tablo-7 incelendiğinde, işgörenlerin eğitim durumu ile iş tatmini ortalamaları arasındaki ilişkinin incelendiği Anova testi sonucuna göre, işgörenlerin eğitim düzeyi ile iş tatmini ortalamaları arasında %5 anlamlılık düzeyin de $P>0,05$ olduğundan anlamlı bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir. Analize göre, lisans üstü eğitime sahip bir personelin en düşük iş tatminine sahip olduğu görülmektedir. Bu husus da, eğitim durumu yüksek olan personelin iş tatmininin düşük olacağı düşüncesinin etkili olduğu değerlendirilmektedir. Diğer işgörenler arasında da eğitim durumu lisans olan işgörenlerin en yüksek iş tatminine sahip oldukları görülmektedir. Binlerce üniversite mezunu bireyin işsiz kaldığı günümüzde her ne kadar taşeron personel olarak çalışsa da, bir işte çalışıyor olmanın bu durumda etkili olabileceği değerlendirilmektedir. Diğer personelden ilköğretim ve ön lisans mezunlarının ortalamasının altında, lise mezunlarının da ortalamanın üstünde bir iş tatminine sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 8. İş Tatmininin Unvan Değişkeni Açısından Farklılaşması

Unvan	N	Ortalama	P
Temizlik Çalışanı	99	2,7745	,391
Veri Hazırlama Çalışanı	85	2,8709	
Güvenlik Çalışanı	34	2,6779	
Yemekhane Çalışanı	18	2,5083	
Total	236	2,7472	

Tablo-8’de belirtilen, işgörenlerin unvanları ile iş tatmini ortalamaları arasındaki farklılığın incelendiği Anova testi sonuçlarına göre, işgörenlerin unvanları ile iş tatmini ortalamaları arasında %5 anlamlılık düzeyin de $P>0,05$ olduğundan anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Analiz sonuçlarına göre, işgörenlerin iş tatmini ortalamaları her ne kadar birbirine yakın olsa da yemekhane çalışanlarının en düşük iş tatminine sahip oldukları görülmektedir. Bu hususta, yemekhane çalışanlarının sürekli yemekhanede bulunmalarından dolayı sosyalleşme anlamında kimseyle muhatap olamamaları, yemeklerin pişirilmesi, servis edilmesi ve bulaşıkların yıkanması gibi yoğun bir iş temposuna sahip olmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Yemekhane çalışanlarını sırasıyla artarak güvenlik ve temizlik çalışanlarının iş tatmini ortalamaları izlemektedir. En yüksek iş tatminine sahip işgörenlerin veri hazırlama çalışanları olduğu görülmektedir. Bu sonuç da, veri hazırlama çalışanlarının masa başında çalışma imkanının olması dolayısıyla diğer işgörelere göre daha rahat çalışma şekline sahip olmaları şeklinde açıklanabilir.

6. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, dış kaynak kullanımı kapsamında tedarikçi firmada görevli insan kaynağının iş tatmininin seviyesine bakılmış ve iş tatmininin demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Çalışanların anket sorularına verdiği cevaplar incelendiğinde %80,5 oranında terfi imkanı olması açısından, %69,5 oranında yapılan iş karşılığında alınan ücret açısından, %56,3 oranında kendi fikir ve kanaatlerini rahat kullanma serbestliği vermesi açısından, %52,1 oranında garanti bir gelecek sağlaması bakımından, %51,3 oranında yapılan işin takdir edilip edilmemesi açısından, %47 oranında bağımsız çalışma imkanı olması açısından, %44,9 oranında yapılan iş karşılığında duyulan başarı hissi açısından, %43,6 oranında ara sıra değişik şeyler yapabilme şansının olması ve yöneticinin emrindeki kişileri iyi yönetmesi açısından, %42,7 oranında İşle ilgili kararların uygulanmaya konulması açısından, %42,4 oranında İş yaparken kendi yöntemlerini kullanma serbestliği açısından, %42 oranında çalışma şartları açısından tatmin olmadıkları görülmüştür. Diğer taraftan; %64,4 oranında başkaları için bir şeyler yapabildiğini hissetme açısından, %59,4 oranında vicdani sorumluluk taşıma şansını bana vermesi bakımından, %46,6 oranında yapılan işin her zaman meşgul etmesi açısından, %45,3 oranında kişileri yönlendirmek için fırsat verme açısından, %42 oranında çalışma arkadaşlarının birbirleri ile anlaşabilmeleri açısından tatmin oldukları görülmüştür.

Araştırma kapsamında yapılan anket sonuçlarına göre işgörenlerin iş tatmini ortalamasının 2,7472 olduğu görülmüştür ki bu sonuç çalışanlarda düşük bir iş tatmininin varlığını ifade etmektedir. Ayrıca çalışanların iş tatmini ortalamasının hiçbir demografik değişkene göre farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre çalışanların yaş, cinsiyet, medeni durum, çalışma yılı, eğitim durumu ve unvanına bakılmaksızın hiçbirinin iş tatmini ortalamalarının farklılık göstermediği, bir başka deyişle iş tatmini ortalamalarının birbirine yakın olduğu söylenebilir. Literatürde daha önce yapılan çalışmalar ile karşılaştırıldığında; Hong, Hamid ve Salleh (2013) tarafından Malezya’da bir şirkette yönetici pozisyonunda olmayan işgörenlerin iş

tatmininin belirlenmesine yönelik yapılan araştırmada, yaş değişkeninin iş tatmini ile arasında anlamlı bir ilişki içerisinde olmadığı, dolayısıyla yaşın iş tatminini etkilemediği sonucuna varılmıştır. Erzurum'da hastane çalışanları üzerinde psikolojik şiddet ve iş tatmini arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada ise, personelin cinsiyeti ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu kapsamda çalışma sonucuna göre cinsiyetin iş tatminini etkilemediği sonucuna varılmıştır (Karcioğlu ve Akbaş, 2010). Davran (2014:130) tarafından, Van'da görevli ilk ve ortaokullarda görevli öğretmenlerin iş tatmini ve örgütsel bağlılıklarının arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma bulgularında öğretmenlerin medeni durumları ile iş tatmin seviyelerini arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Yani öğretmenlerin iş tatmini, bireylerin evli ya da bekar olmalarına göre farklılaşmamaktadır. Lee, Mullins ve Cho (2016), iş tatminini etkileyen faktörler ile ilgili yaptıkları çalışmalarında, eğitim düzeyi ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir. Bu kapsamda bu çalışmaya göre eğitim düzeyi, iş tatminini etkilememektedir. Hunt ve Saul (1975) tarafından erkekler ve kadınlar arasındaki yaş, çalışma süresi ve iş tatmini arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, kadın çalışanlar arasındaki çalışma süresi ile iş tatmini arasında herhangi anlamlı bir ilişkiye rastlanılmadığı tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında yapılan anket çalışmasında işgörenlerin tatmin olmadığı hususlar yukarıda belirtilmiştir. Buna ilave olarak anket sonrasında işgörenlerle yapılan görüşmeler sonucunda; yapılan işe oranla çalışan sayısının çok daha az olduğu, çalışanların söz haklarının olmadığı, herhangi olumsuz bir durumda işten çıkarılma korkularının olduğu, görüşlerini dile getiremedikleri, görev tanımlarında belirtilmeyen ilave işleri yaptıkları, şahsi işlerin bile yaptırılmaya çalışıldığı, çalışan sayısının az olması nedeniyle izin/rapor almanın çok sıkıntı olduğu, dinlenme odalarının olmadığı, sosyal faaliyet imkânlarının olmadığı gibi hususlar nedeniyle de iş tatminlerinin düşük olduğu değerlendirilmektedir.

İşgörenlerin iş tatminini olumsuz etkileyen tüm bu hususların ortadan kaldırılması maksadıyla; öncelikle çalışanların motivasyon ve çalışma isteklerinin arttırılması amacıyla terfi sistemi geliştirilmesinin, bu konuyla ilgili olarak her birimin sorumlusu olarak bir şef personel ve bu şeflerin bağlı olduğu genel bir sorumlunun teşkil edilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir. İşgörenlerin ücretlerine bakıldığında asgari ücret ile çalıştıkları görülmektedir. Asgari ücret ile geçinmenin zor olduğu günümüz şartlarında, ücretlerin biraz daha iyileştirilmesinin ve özellikle terfi sistemine bağlı olarak ücretlerin kademelendirilmesinin, ayrıca performansa göre ücret sisteminin uygulanmasının olumlu olacağı değerlendirilmektedir. İşgörenlerin yaptıkları işler ile ilgili olarak kendi fikir ve kanaatlerinin göz önüne alınmadığı görülmektedir ki bu da işgörenleri olumsuz etkilemektedir. Çalışanların iş tanımları çerçevesinde, yaptıkları iş ile ilgili kendilerini rahat hissettirecek yöntemleri kullanma serbestliği verilmesinin önemli olduğu kıymetlendirilmektedir. İşgörenlerin taşeron olarak çalışmaları münasebetiyle, geleceklerini doğal olarak garanti görmedikleri ortaya çıkmıştır. Ülkemizde taşeron personelin kadroya geçirilmesi ile ilgili olarak çeşitli çalışmalar yapılmaktadır ancak yardımcı işlerde görevlendirilen personelin bu kapsam dışında bırakılacağı ile ilgili hususlar da mevcuttur. Bu konu ile ilgili olarak yapılacak çalışmalarda, yardımcı işlerde görevlendirilen personelin de kadroya alınması ile ilgili hususların da göze alınmasının, bu işlerde görevli personelin iş tatminini olumlu yönde etkileyeceği söylenilebilir. İşgörenlerin genel olarak yardımcı işlerde görevli olması nedeniyle, yaptıkları işler diğer hastane çalışanları, hastalar ve hasta yakınları tarafından her ne kadar iyi yapılırsa bile çok önem ve değer verilen işler olmaması nedeniyle takdir görememektedir. Bu nedenle başta çalışanların amirleri olmak üzere ve özellikle diğer kadrolu hastane çalışanlarının yardımıyla, yapılan işlerin en azından teşekkürlerle bile takdir edilmesinin çalışanlar açısından faydalı olacağı değerlendirilmektedir. İşgörenlerin takdir edilmemesi nedeniyle, yapılan iş karşılığında

duydıkları başarı hissi açısından da tatmin olmadıkları görülmüştür. Yaptıkları iş karşılığında takdir edildikleri takdirde duydukları başarı hissini de artacağı değerlendirilmektedir. Çalışanların sürekli görev tanımlarının hatırlatılması ile amir ve diğer kadrolu çalışanlar tarafından yapacakları işlerin onlara dikte edilmesi nedeniyle, bağımsız bir çalışma imkanına sahip olmadıkları görülmektedir. Çalışanların sonuç olarak yapması gereken işlere odaklanılarak onlara biraz daha bağımsız çalışma imkanı verilmesinin, kendilerini rahat hissetmesi açısından faydalı olacağı kıymetlendirilmektedir.

İşgörenlerin sürekli aynı bölümde aynı işi yapmaları nedeniyle, ara sıra değişik şeyler yapabilme şansının olması açısından tatmin olmadıkları görülmüştür. Genel olarak bireylerce sürekli aynı işin aynı ortamda yapılıyor olması motivasyon eksikliğine sebep olmaktadır. Bu nedenle belirli periyotlarda işgörenlere bölüm/yaptıkları iş ile ilgili olarak çeşitli rotasyon uygulanmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir. İşgörenlerin yöneticileri ile ilgili yönetim şekli, karar verme yeteneği ve kararların uygulamaya konulması açısından tatmin olmadıkları görülmüştür. Dış kaynak kullanımı kapsamında görevli personelin amiri konumunda bulunan yöneticilerin de, dış kaynak kullanan işletme/kurum tarafından performans değerlendirmesine tabi tutulması, aldıkları kararların çalışanların iş tatmini açısından değerlendirilmesi, hatta çalışanlar ile ilgili alınacak kararlarda işletme/kuruma danışılmasının sağlanması, çalışanlardan amirle ilgili düşüncelerinin alınması gibi hususların önem arz ettiği değerlendirilmektedir. İşgörenlerin çalışma şartlarından memnun olmadıkları görülmüştür. Çalışma şartlarının iyileştirilmesi kapsamında işletme/kurum tarafından öncelikle tertip alınması, uygulamaya konulması gereken hususların taşeron firma ile görüşülmesi, çalışma şartlarının iyileştirilmeye çalışılması ve sonuç olarak işgörenlerin iş tatmininin arttırılmasının faydalı olacağı kıymetlendirilmektedir.

Ayrıca işgörenler ile yapılan görüşmeler sonucunda, kendileri için ayrılmış bir dinlenme odasının bulunmadığı tespit edilmiştir. Personelin dinlenme odasının bulunmaması, onlara önemsiz, değersiz görüldükleri hissini vermektedir. Çalışanlara küçük de olsa ortak, ayrı bir oda tahsis edilmesinin, kendilerini özel hissettirmeyi sağlaması açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir. Kendisini özel hisseden çalışanların iş tatminin de artacağı tahmin edilmektedir. Buna ilave olarak çalışanların hiçbir sosyal faaliyet imkanının olmadığı da görülmüştür. Diğer kadrolu çalışanların kendi arasında yemek, eğlence vs. çeşitli organizasyonlar düzenledikleri ancak taşeron personelin bu organizasyonlardan uzak tutulduğu tespit edilmiştir. En azından işgörenlerin yöneticilerince, belirli zamanlarda taşeron personel için özel olarak çeşitli organizasyonlar düzenlenmesinin çalışanlar açısından son derece faydalı olacağı değerlendirilmektedir. İşgörenlerin yaptıkları işler ile ilgili olarak iş tanımlarının belli olduğu ancak iş tanımına riayet edilmeden çeşitli ilave işlerin yüklendiği de tespit edilmiştir. İşgörenlerin taşeron olması itibarıyla, işe girerken bu işlerin yapılacağı belirtilmediği halde, işten çıkarılma korkuları ve kendilerine söz hakkı verilmemesi nedeniyle bu işleri de yaptıkları görülmektedir. Hatta zaman zaman özel işlerin bile yaptırıldığı çalışanlar tarafından dile getirilmiştir. İşe alınan personel için iş tanımlarının net bir şekilde belirtilmesi, iş tanımının dışına çıkılmaması, bu hususların işletme/kurum tarafından denetlenmesi işgörenlerin iş tatmini açısından önem arz etmektedir. İşgörenlerin yaptıkları işlerle ilgili olarak sorun ve görüşlerinin dinlenmesi, sadece dinlenmekle kalınmayıp bu hususların çözüme kavuşturulması, çözüm süreci ile ilgili olarak kendilerine sürekli geri bildirimin sağlanması, hatta muhtelif zamanlarda memnuniyet durumları ile ilgili olarak anket/toplantı yapılmasının önemli olduğu kıymetlendirilmektedir. İşgörenlere çeşitli hedefler konularak, yaptıkları işlerde bu hedefleri yakalayanlara teşvik primi verilmesinin de performans ve iş tatmini açısından katkılı olacağı değerlendirilmektedir.

Yukarıda açıklanan tüm bu hususlar, literatür kısmında da arz edildiği üzere, işletmelerin hedeflerine ulaşmasındaki rolü üstlenen dış kaynak kullanımından elde edilecek verimin arttırılması amacıyla önem arz etmektedir. İşletmeler sınırlı kaynaklarını etkili ve verimli kullanabilmek adına büyük bölümünü temel yeteneklerine ayırdıklarından, kalan diğer faaliyetlerin icrası için ise dış kaynak kullanımına başvurmaktadırlar. Dış kaynak kullanımından elde edilecek verim de yine bu işlerde görevli personelin iş tatmini ile doğru orantılıdır. İşletmeler dış kaynak kullanımının sadece sonucu ile ilgilenmemeli, dış kaynak kullanımının seçiminden, değerlendirilmesine kadar olan tüm süreçlerde etkin rol oynamalıdır. Yukarıda belirtilen hususların özellikle sözleşme imzalama aşamasında çeşitli maddelere eklenmesinin de işletmelerin hedeflerine daha kolay ulaşması açısından uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Acar, D., Aslantaş Ateş, B. (2011). Tedarik Zinciri Faaliyetlerinin Maliyetleri ve Dış Kaynak Kullanımı İlişkisi. *Süleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 16(3).
- Akgeyik, T. (2002). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi. *İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 41. Seri*.
- Akyıldız, M. (2004). Lojistik Dış Kaynak Kullanımını Etkileyen Faktörler. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1).
- Arslanoğlu, A., Bektaş, G., Moloğlu, V., İrban, A. (2013). Çalışan Personel Bakış Açısıyla Hastane Temizlik Hizmetlerinde Dış Kaynak Kullanımının Değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2).
- Bakan, İ. (2009). Çalışanların "Yöneticilerden Tatmin" ve "Genel Tatmin" Düzeyleri ile Demografik Özellikleri Arasındaki İlişkiler: Bir Alan Çalışması. *Öneri.C.8.S.31.S.53-67*.
- Belcourt, M. (2006). Outsourcing—The Benefits and The Risks. *Human resource management review*, 16(2), 269-279.
- Burmaoğlu, S., Erol, S. (2006). Hizmet İhalelerinde Uygulanabilir Dış Kaynak Kullanımı Modeli ve Sözleşme Önerisi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 5(2), 121-140.
- Büber, İ. (2000). İnsan Kaynakları Yönetimi ve Dış Kaynak Kullanımı Stratejisi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (43-44).
- Çevirgen, A. (2009). Konaklama İşletmelerinde Dış Kaynak Kullanımı (Outsourcing) Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Ege Academic Review*, 9(4).
- Çıtak, M. A., Koldere, Y., Ünsar, S., Ergin, G. (2008). İstanbul İlinde Görev Yapan Kamu ve Özel İlköğretim Öğretmenlerinin İş Tatmin Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Journal Of Social Science*, 10(2), 173.
- Davran, D. (2014). Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmini İlişkisi: Van İli İlk ve Ortaokulları Öğretmenleri Üzerine Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van*.

- Doğaner Demirtaş, M. (2014). Banka Müdürlerinin Etik Davranışlarının İş Tatminine ve Örgütsel Bağlılığına Etkileri: İzmir İli Örneği. *Yüksek Lisans Tezi, Gediz Üniversitesi, İzmir*.
- Erdemir, E. (2004). İnsan Kaynakları Yönetiminde Dış Kaynaklardan Yararlanma: Eskişehir Örneği. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt:5 Sayı:1 s.1-18.
- Erdil, O., Keskin, H., İmamoğlu, S. Z., Erat, S. (2011). Yönetim Tarzı ve Çalışma Koşulları, Arkadaşlık Ortamı ve Takdir Edilme Duygusu ile İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(1), 17-26.
- Fritzsche, B. A., Parrish, T. J. (2005). Theories and Research On Job Satisfaction. *Career development and counseling: putting theory and research to work*, 180-202.
- Greaver, M. F. (1999). Strategic Outsourcing: A Structured Approach To Outsourcing Decisions and Initiatives. *Amacom Div American Mgmt Assn*.
- Gül, H. (2005). Dış Kaynak Kullanma Nedenleri ve Taşıdığı Riskler: İmalat Sanayiinde Bir Uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 157-184.
- Hacıhasanoğlu, T., Karaca, N. (2014). Bağımsız Çalışan Muhasebe Meslek Mensuplarının ve Muhasebe Çalışanlarının Tükenmişlik, İş Tatmini ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c.19, s.4 s.153-170.
- Hong, L. C., Hamid, N. I. N. A., & Salleh, N. M. (2013). A Study On the Factors Affecting Job Satisfaction Amongst Employees Of a Factory In Seremban, Malaysia. *Business Management Dynamics*, 3(1), 26-40.
- Hunt, J. W., & Saul, P. N. (1975). The Relationship Of Age, Tenure, And Job Satisfaction In Males And Females. *Academy of Management Journal*, 18(4), 690-702.
- İşcan, Ö. F., Timuroğlu, M. K. (2007). Örgüt Kültürünün İş Tatmini Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1).
- İşçi, E. (2004). Hastanelerin Yönetiminde Dış Kaynak Kullanımının Önemi ve İstanbul İlinde Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul*.
- İzci, Ç., Örüçü, E., Süren, S. (2015). Bankacılık Sektöründe Çalışanların İş Tatminleri ve Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Journal of Economics & Administrative Sciences/Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1).
- Karcioğlu, F., Akbaş, S. (2010). İşyerinde Psikolojik Şiddet ve İş Tatmini İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3).
- Lee, C. C., Mullins, K., Cho, Y. S. (2016). Factors Affecting Job Satisfaction And Retention Of Millennials. *Academy of Organizational Culture, Communications and Conflict*, 6.
- Meriçöz, S. (2015). Çalışanların Örgütsel Adalet Algılarının İş Tatminine ve İş Performansına Olan Etkisi: Ampirik Bir Çalışma. *Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul*.

Moslem, S. (2015). İş Tatmininin Çalışan Motivasyonu Üzerine Etkileri: Türk İnşaat Sektöründe Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana*.

Özdemir, H. Ö.(2010). Kamu Kuruluşlarında Dış Kaynaklardan Yararlanma. "Outsourcing": (Kafkas Üniversitesi Örneği), *Akademik Bakış Dergisi*, (20), 1-16.

Quinn, J. B. (1999). Strategic Outsourcing: Leveraging Knowledge Capabilities. *Sloan management review*, 40(4), 9.

İraz, R., Çakıcı, A. B., Tekin, İ. Ç. (2014). Yenilik Yönetimi Açısından Kobi'lerde Dış Kaynak Kullanımının Araştırılması: Konya İli Örneği. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 3(6), 51-68.

Schuler, R. S., MacMillan, I. C. (1984). Gaining Competitive Advantage Through Human Resource Management Practices. *Human Resource Management*, 23(3), 241-255.

Sevim, Ş., Akdemir, A., Vatansever, K. (2008). Lojistik Faaliyetlerinde Dış Kaynak Kullanan İşletmelerin Aldıkları Hizmetlerin Kalitesinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1).

Weidenbaum, M. (2005). Outsourcing: Pros And Cons. *Business horizons*, 48(4), 311-315.

Yazıcıoğlu, İ., Sökmen, A. (2007). Otel İşletmelerinin Yiyecek-İçecek Departmanlarında Görev Yapan İşgörenlerin İş Tatmin Düzeylerinin Değerlendirilmesi: Adana'da Bir Uygulama. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 73-95.

Yazıcıoğlu, İ. (2009). Konaklama İşletmelerinde İşgörenlerin Örgütsel Güven Duyguları ile İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetleri Üzerine Bir Alan Araştırması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(30).

Yıldız, M. S., Turan, İ. (2015). Lojistik Dış Kaynak Kullanımı ve Lojistik Hizmet Sağlayıcılarının Rolü: Türkiye Çelik Boru Üretim İşletmelerinde Bir Araştırma. *Business and Economics Research Journal*, 6(1), 79-105.

Yılmaz, N. (2013). Dış Kaynak Kullanımı (Outsourcing) ve Hastanelerde Dış Kaynak Kullanımı. *Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul*.

Yiğit, V. (2004). Dış Kaynaklardan Yararlanma ve Hastane İşletmelerinde Uygulanması. *Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara*.

Yolaç, G. (2008). Satış Elemanlarının Müşteri Yönelimi ile İş Tatmini, Örgütsel Bağlılığı ve Demografik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Öneri.C.8.S.29.S.119-125*.

The Dynamic Behavior Of Turkish Stock Market Before And After Lehman Collapse

Temur KAYHAN

Istanbul Sehir University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Istanbul,
temurkayhan@sehir.edu.tr

Halil ARSLAN

Istanbul Sehir University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Istanbul,
halilarслан@sehir.edu.tr

Abstract

Lehman Brothers slump was taken as base point and changes in pricing mechanisms of BIST100, MSCI EM and Dow Jones were tried to be understood before and after crisis. While daily closed data was used, VAR, Impulse Response, Variance Decomposition and Granger Causality tests were used. According to results, Turkish markets are weaker than other developing countries and react more quickly to negative developments and Dow Jones returns have more explanatory power over BIST100 returns with respect to MSCI EM in pre-crisis period. In post-crisis period, volatility of Turkish markets decreased much more than other developing countries due to inherent growth dynamics. In addition, the influence of MSCI EM in pre-crisis period over Dow Jones is not effective, but in post-crisis period has become more effective. This can be regarded as a sign of an increase in dominance of developing countries in global economies in post-crisis period.

Keywords: Lehman Brothers, VAR, Impulse Response, Contagion Effect, MSCI EM, BIST100

1. Introduction

There are many studies in the literature about the integration and contagion effect of developed and emerging stock exchanges. Generally, the long-term relationship is measured by Engle-Granger, Johansen and Gregory-Hansen methods, correlation is used for short term relationship. Basically, the purposes of the studies are to provide portfolio diversification and to determine arbitrage opportunities.

With the globalization, financial openness and fund flows among the countries have increased. Technological development is also effective in this case. (Korkmaz, Zaman, & Cevik, 2009, p. 41) While it is observed that a complete consensus cannot be reached in the studies that measure the relationship between financial development and economic growth, some studies bolster that the financial openness for Turkish economy has a positive effect on growth. (Türedi & Berber, 2010, pp. 312-313). Aslan and Küçükaksoy (2006) reached the similar results.

In addition to examining the effects of financial integration on economic growth, financial openness is an important concept in terms of portfolio diversification. For international portfolio managers, emerging markets offer significant opportunities in terms of diversification. This is because the level of correlation between the stocks of developing countries and those of developed countries is low. (Tastan, 2005, p. 2). The direction and magnitude of the relationship between the stock exchanges is also vital in terms of arbitrage opportunities. (Vuran, 2010, p. 155) The lack of correlation between stock markets is crucial in determining the level of diversification as well as the degree to which the indices are independent. (Benli Y. , 2014, p. 19)

The correlation between stock indexes can be determined by the correlation coefficient. However, the correlation coefficient can only determine short-term relationship. (Narayan & Smyth, 2005, p. 233) In some studies for the Turkish market, it is observed that the volatility during the period of 2006-2008 declined during the period after the collapse of Lehman, 2008-2013. (İltas, Arslan, & Kayhan, 2017, p. 273) This studies point out that the fragility of the Turkish stock market after the crisis of 2008 decreases. One of the main motivations in this work is the testing of the fragility of Turkish market.

One of the most severe financial crisis in world history has started with the collapse of Lehman Brothers' in 2008. Academicians have conducted many researches to find out the possible reasons that lie behind the crisis. However, instead of focusing on the reasons that cause such a severe crisis, in this paper we tried to understand the results of the crisis over markets and tried to figure out what kind of structural breaks can happen to start to exist.

Following major global crises, there have been significant structural changes in the global economic system. In the name of delving into the detail, we can surely say that one important conclusion of global economic crisis is that the impact of the 2008 crisis on the world economy of developing country economies have increased. The reasons for this situation are that the economic growth of developed countries have more slowed down than the slowdown of economic growth rate of developing countries due to the increased debt burden and the economic measures taken in order to repay the debt. Indeed, we can say that the new debt amounts that emerged in developed countries due to global economic crises, it may take some time for developed countries to catch up the growth rates in the pre-crisis period. In other words, we think that the changes that took place in Dow Jones should be more sensitive to the changes in emerging economies like Brazil, like China in the coming years.

One of the most severe consequences of the financial crisis was the drop in growth rates and the increase in unemployment rates. Turkey's economy shrank 9.2% in 2009, while unemployment rose to the level of 13-14%. With the positive effect of young and dynamic population structure

and resistive consumption habits, Turkey began to reach positive growth rates just after two years of the beginning of the global financial crisis. After just two years, Turkey has achieved high GDP growth rates and exchange rate risk was diminished because of fund flows to emerging markets because of decreasing uncertainty and low credit costs. Due to these reasons Fitch and Moody's has hiked Turkey's Foreign Currency Denominated Credit Rating to investment grade. The rapid economic growth achieved in the post-crisis period, decreased political risks and suitable demographic and consumption structure can be expected to make Turkey stronger than average among emerging markets in terms economic power. Therefore, it can be expected that the developments in BIST100 after the global crisis are less sensitive to the events happening in the world.

The vector auto regressive (VAR) model was used to perform the analysis to prevent having bias results as the variables in the model may be endogenous, ie they may affect each other. The article is organized as follows: Chapter 2 contains a brief discussion of data and methodology. In section 3, lag selections are made for the VAR regression analysis. Section 4 contains the estimation results.

2. Literature Review

In the literature, the relationship between stock markets has been tried to be measured in a long and short term, and the level of financial integration and contagion effect has been examined in terms of both portfolio diversification, arbitrage opportunities and economic growth. It is necessary to divide the studies into two parts, abroad and domestically.

Kasa (1992) found that there is a long-lasting relationship between the US, Japan, UK, Germany and Canada stock exchanges. The study of Jochum, Kirchgässner, and Platek (1999) said that while Eastern European stock exchanges displayed cointegration effect before 1997 crisis, this effect weakened after the crisis. Hussain and Saidi (2000), using the data from 1988-1993 and the Engle-Granger method, have established a long-lasting relationship between the Pakistan stock market and American, British and Japanese stock exchanges. Scheicher (2001) examined the spillover effect among Hungary, Poland and the Czech Republic with the VAR-GARCH model and determined a significant spillover effect in terms of return and volatility between Hungary and Poland.

Baharumshah, Sarmidi, and Tan (2003) found that Asian stock markets have strong contagion effect both among themselves and with American and Japanese stock exchanges. Worthington and Higgs (2004) claimed that the Japanese stock market has a pronounced spillover effect for Hong Kong, Indonesia and Korea stock exchanges. When looking at overseas studies Vo and Daly (2005), found that after the euro currency, contagion effect was wiped out in Europe, while finding a significant relationship between European and US markets before moving to common currency in Europe. This implies structural breaks in long-term relationships, and even developed economies can be used to diversify portfolios for each other.

Chang, Nieh, and Wei (2006) examined the data between 1998 and 2001, and found that there was no long-term relationship between the Taiwanese stock market and the stock exchanges in France, Germany, the Netherlands and the UK. Mavrakis and Alexakis (2008) examined the impact of German, UK and US stock exchanges on Greek stock exchange and argued that portfolio diversification may not be healthy due to long-term cointegrated impact. This can be interpreted as the fact that large stock exchanges in relatively advanced economies are able to influence smaller markets more easily.

According to An and Brown (2010), a strong contagion effect was observed between US and Chinese stock exchanges during the period of 1995 and 2009, while the impact of American

stock markets on other emerging stock markets was low. This means that Chinese index is not an important portfolio diversification tool for institutional investors. It is also clear that the relationship between US and China, in terms of commercial and bond markets, is also manifest itself in the effect of contagion effect. This relationship can sometimes be a significant proof of why the growing political tension between the United States and China has been cut off after a certain period of time.

At domestic works, it is observed that there is a mighty literature on the determination of the level of cointegration between the Turkish stock market and both developed and emerging stock markets. Tastan (2005) implementing VAR and GARCH models reached increasing relationship between the Turkish stock exchange and the EU and US stock exchanges after Custom Union Agreement. The rise of financial openness of Turkish economy supports this phenomenon during this period. Ceylan (2006) examined the period of 1988-2004 and claimed that cointegration between the G 7 country indices excluding the Japanese stock exchange and the Turkish stock exchange occurred. After 2002, the level of cointegration soared.

Cıtak and Gozbası (2007) examined the relationship between Turkish stock market and developed and developing country stock exchanges using data between 1986-2006 period. According to the results of the study, a long-lasting relationship between the Turkish stock market and the indices of England, America, Germany and India has been observed. According to Korkmaz, Zaman, and Cevik (2009) while pronounced contagion effect was determined between Turkish stock market and developed markets, if structural breaks are taken into consideration significant association between emerging markets and Turkish stock markets was detected. This confirms the work of Tastan (2005). Structural breaks come forward in relations with other stock markets of Turkish stock markets. Because developing countries are subject to political, economic and political fluctuations.

Vuran (2010) examined the long-run relationship between Turkish Stock Exchange and developed and developing country stock exchanges in the study of 2006-2009 period by the Johansen test. It has been observed that the Turkish stock market is affected by German, British, Brazilian and Mexican stock markets. Benli, Bascı, and Degirmen (2012) examined contagion effect between Turkish stock market and the EU countries by applying the Johansen cointegration test and found the long-term spillover effect. According to them international investors can view that the Turkish stock market could not be seen as a portfolio diversification tool for European stock exchanges. Benli (2014) examined the period of 1994-2013 with the Johansen test and found no cointegration between the Turkish stock exchange and emerging market exchanges except Mexico and Colombia.

It is seen in the literature that structural breaks are generally crucial in determining the level of cointegration. This is more valid for developing countries which have unstable markets. While the long-lasting relationship between the US and Chinese markets draws attention, it is observed that in even developed economies relatively smaller economies are more influenced by other markets. It is noteworthy that the Turkish stock market has been affected by the European stock market in general, but the severity of the impact has augmented after 2002. In aforementioned period, financial openness and integration of Turkish economy to global system soared. If considering structural breaks, it is also notable that a long-term relationship between the emerging markets and the Turkish markets has been observed.

3.Data

Data has been analyzed in the first part, were collected from the dates beginning from 01.01.2005 to 15.09.2008. Lehman Brothers collapsed by September 2008 which was the turning and most severe point of 2008 Global crisis and, in our opinion, collapse of Lehman Brothers

has changed the behavior of the markets permanently. Post-crisis period data consist of daily returns between 15.09.2008 and 31.12.2015. The post-crisis period began with the collapse of Lehman Brothers and ended in December 2015 which is first rate hike of FED took place. While filtering the sample period we eliminated the days if at least one of the three indexes is not traded for that day. So, our data consists of the dates in which all of the three indexes were traded. All data derived from the data providers namely Reuters, Bloomberg and Forex. The reason for using the returns of the data is that the data should be mean reverting and stationary so that the VAR method can be applied. Otherwise, the results of the F-test will be biased and therefore the results of the Granger Causality test may be unreliable.

4. Model & Methodology

4.1. Lag Order Selection Criteria Pre and Post Crisis Period

We have used VAR methodology to understand the relation among the variables Dow Jones Index, MSCI and BIST100. In order to estimate equations in a correct manner by OLS, we have employed reduced form of VAR. To apply unrestricted VAR we have used the same number of lags for variables and to determine the lag length, for the pre-crisis period we have utilized the Akaike's information criterion (AIC) and for the second part we have utilized Hannan-Quinn and Schwarz information criterion.

Within the framework of the VAR system of equations, the significance of all the lags of each of the individual variables is examined jointly with an F-test. Since several lags of the variables are included in each of the equations of the system, the coefficients on individual lags may not appear significant for all lags, and may have signs and degrees of significance that vary with the lag length. However, F-tests will be able to establish whether all of the lags of a particular variable are jointly significant.

After analyzing we have found that for the pre-Lehman period third lag is the lag in which the minimum AIC is achieved. There exists criterions other than AIC which is used to determine the right lag length such as Schwarz and Hannan-Quinn information criterion second lag is more appropriate for pre-crisis period however since none of these criterions are superior among themselves, we have chosen AIC criterion to apply. To sum up according to AIC criterion it is understood that at three days past data affect tomorrows data at most.

With respect to AIC criterion, appropriate lag length that affects the data at most is 19 at post-crisis period. However, including 19 lags into the model to determine the total effect of past data over future is unpractical and against the principle of parsimony. And also we know that none of these criterions are superior among themselves, we have decided to use 2 lags which are appropriate lag lengths according to Hannan-Quinn and Schwarz information criterion. As we can notice the appropriate lag length in post crisis period is smaller than pre-crisis period. This can be regarded as a sign for more mature and efficient market because past data has less information for the possible paths of future data.

5.Results

5.1. Var Results For Pre-Crisis Period

Table 1 Before Lehman's Slump Relations Among Dow Jones, BIST and MSCI

	BIST Return	MSCI Return	Dow Return
BIST Return (-1)	-0,14 *	0,31 ***	0,00
	(-2,71234)	(11,14112)	(0,04156)
BIST Return (-2)	-0,06	0,07 *	-0,03
	(-0,98741)	(1,96411)	(-0,80963)
BIST Return (-3)	-0,08	-0,02	0,02
	(-1,30875)	(-0,27101)	(0,30156)
MSCI Return (-1)	0,12	-0,11 *	0,05
	(1,53187)	(-2,53145)	(1,02001)
MSCI Return (-2)	0,11	-0,05	-0,07
	(1,27985)	(-1,32087)	(-1,48141)
MSCI Return (-3)	0,04	0,08 *	-0,02
	(0,57189)	(2,20014)	(-0,83147)
Dow Return (-1)	0,74 ***	0,53 ***	-0,12*
	(8,21184)	(10,4134)	(-2,82162)
Dow Return (-2)	0,23*	0,43 ***	-0,07
	(2,15112)	(7,21451)	(-1,48496)
Dow Return (-3)	0,06	0,23 **	0,10
	(0,52001)	(3,66441)	(1,68147)
Adj. R Squared	0,104	0,47	0,021
F Statistic	7,8	52,0	2,3

As we can see BIST100 is the dependent variable while the other two namely MSCI and Dow Jones are independent. According to regression results above Table (1) daily return of dependent variable is only affected by its first lag and first two lags of the independent variable Dow Jones significantly. In other words, since the coefficients of MSCI are insignificant for all lags, we can say that MSCI does not have any effect over BIST100 in pre-crisis period. Results of Granger Causality tests are in compliant with the results of the VAR that is with respect to Granger Causality test results MSCI does not granger cause to BIST100 but Dow Jones.

In case of the regression equation where the dependent variable is BIST, the coefficient of BIST100 is statistically significant and negative so we understand that if BIST100 closes positive in a day then in general it closes negatively in following day. Main reason for this results may be if these indexes increase in a day then short term oriented investors will consider this increase as a profit opportunity and sell the indexes in the following day to take profit. In fact according to findings of some researchers market is in the tendency of gaining value after the week in which bad news dominate the market and market loses value. The reason for this phenomenon may be related with this case. We see that first two lags of Dow Jones are statistically significant and positive. In the same manner if we interpret the sign of the coefficients of DOW Jones, that means that if we neglect the effect of other factors, Dow Jones affect BIST100 in a positive manner. Therefore, having positive lag coefficients in fact mean that if Dow Jones closes by increasing in a day then most probably BIST100 will increase in the following day.

When we examine the results of regression equations in which the MSCI and DOW Jones are dependent variables we see that the coefficients of first lags of these indexes are negative that means same results are also true for MSCI and DOW Jones. In other words, if MSCI and Dow closes positive in a day then in general it closes negatively in following day as BIST100.

One crucial point of the results is that while only the first lag of BIST100 is affecting itself, the first two lags of Dow Jones have significant effect over BIST100. According to the results we can understand that in the pre-crisis period MSCI does not have any significant effect over BIST100. The reason for this result is may be that in the pre-crisis period emerging markets are mostly affected by global events rather than local developments and is that Turkey economic conditions were weaker and more vulnerable to global events due to current account deficit and persistent inflationary pressure therefore in most of the time BIST100 react before than the emerging markets on the average. Foreign investors entering the countries via short term portfolio inflows tend to realize their investments rapidly and leave the country in case of negative news. In this sense, Turkey reaction to negative news earlier on average compared to other developing countries may be considered as a sign of higher proportion of short term investors with respect to other developing countries on the average. Another result that can be derived from earlier reactions of Turkey with respect to emerging markets to global developments may be pointing to more unstable economic conditions and higher volatile market with respect to other developing markets in pre-crisis period.

In case of the regression equation where the dependent variable is Dow Jones, all lags except the first does not have significant influence over itself. This result is also proved by the results of Granger Causality tests as we will see in the rest of the paper. Therefore we can model the behavior of Dow Jones by AR(1). This result say that Dow Jones is a more efficient market with respect to emerging markets and only the first lag has information about the possible paths of the index.

In case of the regression equation where the dependent variable is MSCI index, first and third lag of MSCI, all first three lags of Dow and first lag of BIST100 have influence over MSCI. These results may indicate that MSCI index has more information in its and Dow Jones lag values which can be considered as a sign for more inefficient markets with respect to Dow Jones and BIST100. In other words, if we want to determine the possible future paths of MSCI, we may use the information lie in its and Dow Jones past values to make better predictions. However, making predictions for Dow Jones is much more difficult because its path resembles to a random walk.

5.2. Augmented Dickey Fuller Test

In this part we have analyzed whether the time series data for all three variables are stationary. To understand the existence of stationarity unit root tests with structural breaks of Augmented Dickey Fuller (1981) and Phillips and Perron (1988) and Lee and Strazicich (2003) have been performed. According to analysis results¹ time series data of all three variables are stationary and results can be seen at appendix.

¹ Because of the free space issue , we didn't show ADF,PP and LM test results in table form.

5.3.VAR Results for Post-Crisis Period

Table 2 After Lehman's Slump Relations Among Dow Jones, BIST and MSCI

	BIST Return	MSCI Return	Dow Return
BIST Return (-1)	-0,03 (-1,11679)	0,24 *** (7,06501)	0,02 (0,46985)
BIST Return (-2)	0,05 (1,44078)	0,13 ** (3,52001)	0,01 (0,26101)
MSCI Return (-1)	0,15 * (3,53958)	-0,12 ** (-3,95875)	0,07* (2,63478)
MSCI Return (-2)	-0,06 (-1,59101)	-0,08* (-2,64023)	0,00 (0,16013)
Dow Return (-1)	0,28 *** (5,65147)	0,57 *** (14,10475)	-0,07 (-1,94002)
Dow Return (-2)	-0,22** (-3,95965)	0,23 *** (5,29244)	-0,07 (-1,84745)
Adj. R Squared	0,07	0,47	0,01
F Statistic	12,0	52,1	2,1

In case of the regression equation where the dependent variable is BIST100 index, the most important difference with respect to pre-crisis period is that lag values of BIST100 does not have any explanatory power over itself anymore and lag values of MSCI have statistically significant influences over BIST100. The reason for this change may be that in the post-crisis period Turkey economic conditions have become more resistive and more dynamic with respect to other emerging markets on the average. In the post-crisis period because of Quantitative Easing (QE) cautions, interest rates of developed countries has fallen to near zero levels and increasing liquidity in the market has enhanced the level of fund flows. Since current account deficit and lack of enough funds for providing growth were the vulnerable points of Turkish economy, with the help of QE, Turkish economy has improved more than and faster than other emerging markets. The decline in interest rates in developed countries have triggered an increase in long term fund flows to Turkey and some other emerging markets. The increase in the long-term fund share has reduced the risk over exchange rate because it diminished the inflationary pressures. Indeed, in the history of Turkey in May of 2013 benchmark bond yield fell to its historic lowest levels namely below 5% in Turkey. Parallel to these developments, Turkey's foreign currency credit rating has been upgraded to investment grade by Moody's and Fitch.

Some other difference in the regression results of post-crisis period is that BIST100 and Dow Jones are influenced by the lag values of MSCI which were not true in pre-crisis period. This change in fact can be considered as a proof of enhancing dominance of emerging markets in global economy. That is after the financial crisis a new era may have started that developed economies are not developed enough anymore. With respect to the Granger Causality results, we see that; MSCI does granger cause to BIST100, Dow Jones granger cause to BIST100 and MSCI, BIST100 granger cause only to MSCI. These results are suitable with the post-crisis VAR results.

5.4. Granger Causality Test Results of Pre-Crisis Period

Regarding the results of pre-crisis Granger Causality tests, we see that; Dow Jones but not MSCI granger cause to BIST100, BIST100 and Dow Jones granger cause to MSCI and Dow Jones is not granger caused by any of BIST100 and MSCI. Results are compatible with pre-crisis VAR results.

It is important to be aware of the fact that “Granger Causality” does not mean that for example “Factor A” affect the behavior of “Factor B” in a direct manner. In other words, according to “Granger Causality” test results it can be seen that “Factor A” granger causes to “Factor B” but in fact it may be the situation that “Factor C” but not “Factor A” influences “Factor B”. Since “Factor C” and “Factor A” may move parallel to each other, it can be seen that “Factor A” influences “Factor B” mistakenly. This is the reason for being cautious about telling that it may be different from direct causality. If we consider the above results, we see that BIST100 granger cause to MSCI but this does not mean that BIST100 directly affect MSCI but some other factor which may move parallel with BIST100. In other words, granger causality should be considered as a chronological ordering of movements of series. That is we can state that movements of BIST100 occur before than the movements of MSCI.

Table 3 Before Lehman Slump Granger Causality Test Outcomes

Dependent Variable: BIST Return			
Excluded	Chi-sq	df	Prob
MSCI Return	4.120145	3	0,2501
Dow Return	67.13245	3	0.0000
All	69.87502	6	0.0000
Dependent Variable: MSCI Return			
Excluded	Chi-sq	df	Prob
BIST Return	123.9785	3	0.0000
Dow Return	140.0123	3	0.0000
All	451.0245	6	0.0000
Dependent Variable: Dow Return			
Excluded	Chi-sq	df	Prob
BIST Return	0.871245	3	0.8414
MSCI Return	4.392475	3	0.2314
All	5.314278	6	0.5101

5.5. Granger Causality Test Results of Post-Crisis Period

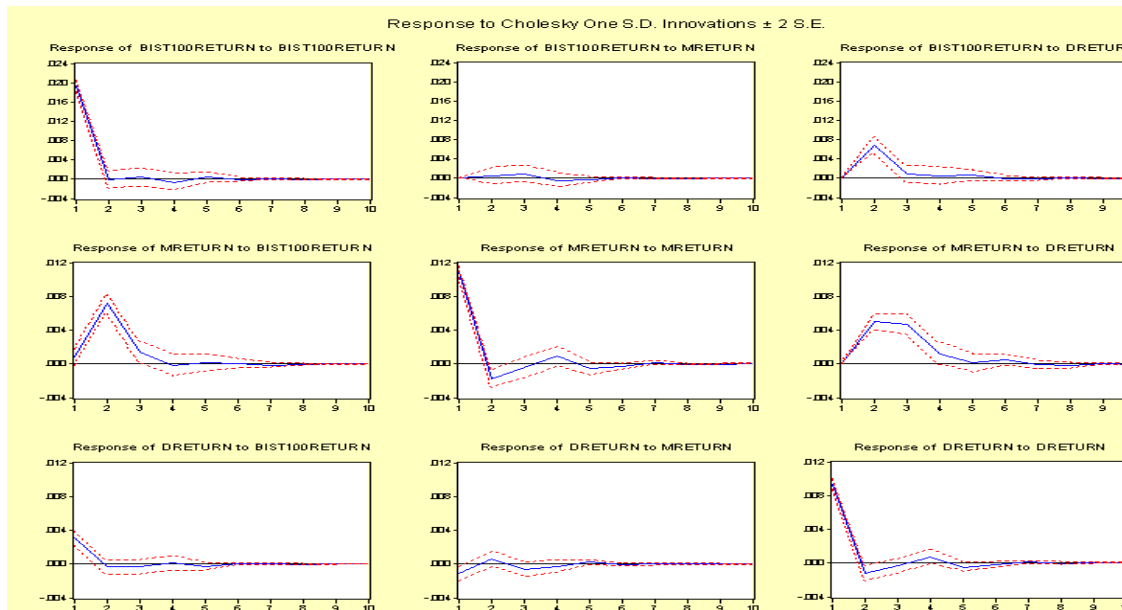
Regarding the results of post-crisis Granger Causality tests, we see that; MSCI granger cause to BIST100 and Dow Jones. This change in fact can be considered as a proof of enhancing dominance of emerging markets in global economy. That is after the financial crisis a new era may have started that developed economies are not developed enough anymore.

Table 4 After Lehman Slump Granger Causality Test Outcomes

Dependent Variable: BIST Return			
Excluded	Chi-sq	df	Prob
MSCI Return	15.20451	2	0,0006
Dow Return	60.11256	2	0.0000
All	67.65111	4	0.0000
Dependent Variable: MSCI Return			
Excluded	Chi-sq	df	Prob
BIST Return	57.99423	2	0.0000
Dow Return	205.0012	2	0.0000
All	494.4325	4	0.0000
Dependent Variable: Dow Return			
Excluded	Chi-sq	df	Prob
BIST Return	0.310627	2	0.8601
MSCI Return	6.977148	2	0.0310
All	8.154245	4	0.0901

5.6. Impulse Response Functions for Pre-Crisis Period

Considering the impulse response function graph of the variables BIST100, MSCI and Dow Jones, we see that the effect of shocks of the variables over themselves just show their influence in the first step ahead and then quickly disappear which can be considered as assign for stationary. In case of any shock happened to be over Dow Jones, its effect over BIST100 is strong for two steps ahead and then it quickly fades away which also can be indication of model stationarity. Similarly, in case of any shock happened to be over MSCI, its effect over BIST100 is insignificant. So to sum up we can say that results of impulse response functions for all variables are compatible with the statistical significance of VAR regression results where the dependent variable is BIST100.

Figure 1: Impulse Response Function Before Slump

5.7. After Lehman Period Impulse Responses

We have found out parallel results from the impulse response functions for the pre-crisis period. Similar to VAR results of pre-crisis period, we see that response of the variables BIST100, MSCI and Dow Jones to their own shocks lose effect over themselves just after first lag. It can be seen from the impulse response function graph that response of BIST100 to the shocks is high in the first lag after the occurrence of the shock and then in the later lags we see that shock loses its power to zero showing that the model is stationary. This result is suitable with results of VAR results of pre-crisis period of BIST100. According to the results of impulse response functions if any shock is happened to be to Dow Jones, it influences BIST100 for the next three steps. If any shock is happened to be to MSCI, its influence over BIST100 is insignificant and this result is compatible with VAR results of post-crisis period. According to the impulse response functions of pre-crisis period, one important fact is that BIST100 influences Dow Jones for one step forward while Dow Jones is not granger caused by BIST100. However, any shock to BIST100 has an important effect over MSCI for the next four steps which is coherent with the fact that MSCI is granger caused by BIST100.

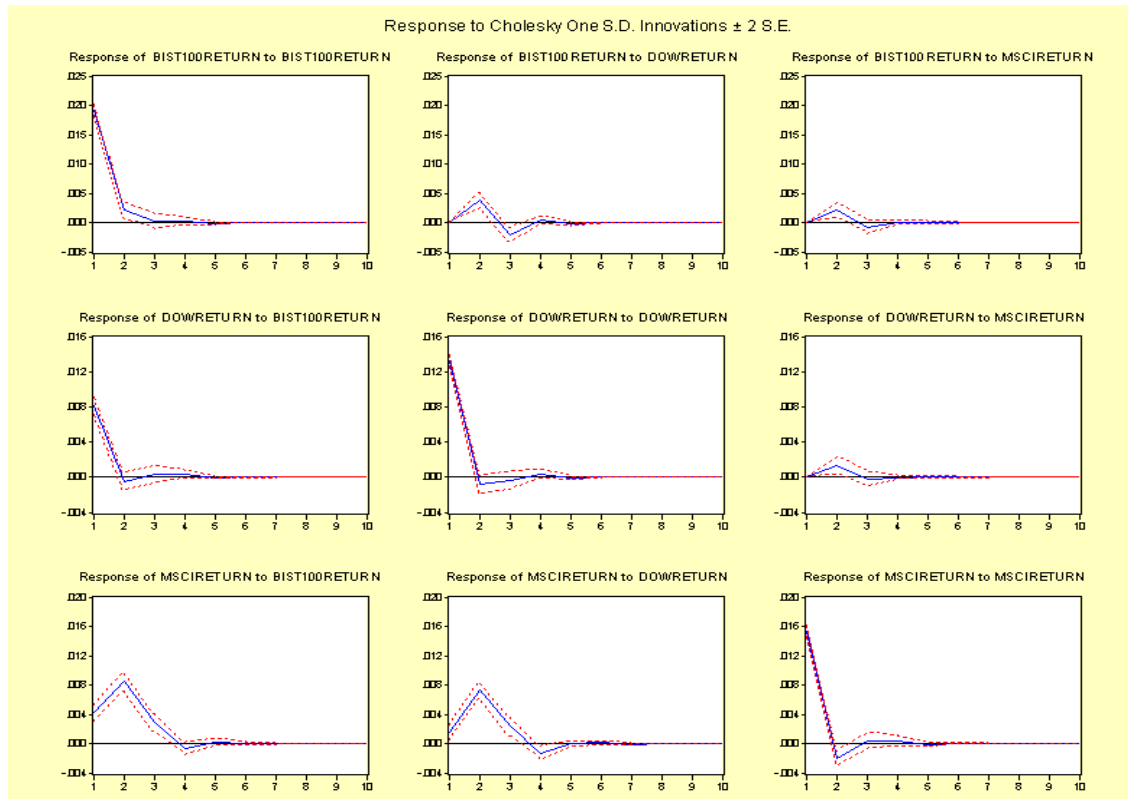

Figure 2: Impulse Response Function After Slump

5.8. Variance Decomposition Results for Pre-Crisis Period

It is important to note that ordering of the variables have significant effect over the results of impulse response functions, variance decompositions and granger causality tests. In our study clear arrangement of the variables are Dow Jones, BIST100 and MSCI. According to the results of the variance decompositions, we understand that; share of fluctuation, in the first lag after the occurrence of shock, that stems from the shock of the variable itself is %100. The proportion of variance of MSCI that stems from BIST100 is around %0,52 and also the variance of Dow

Jones that can be attributed to BIST100 is %9,53. This result is totally compatible with outcomes of the impulse response function of BIST100 for the period before Lehman collapse that is when we analyze the results of the impulse response function an unexpected movement of BIST100 returns significantly affect the next step behavior of BIST100 but an unexpected movement in MSCI and Dow returns does not have any significant influence over BIST100 in the next step. Additionally from the results of the variance decomposition functions we understand that before Lehman collapse most of the volatility of BIST100 returns mainly stem from BIST100 lag returns itself and Dow Jones lag returns but not MSCI.

Similarly according to the results of variance decomposition functions, we can see that volatility of MSCI is being dominated by the volatility of BIST100 and Dow Jones but mainly Dow Jones. However, as we can see from the conclusions, we see that the BIST100 volatility influences the MSCI volatility even more, if MSCI volatility BIST100 is not significantly affected. That is to say we can summarize in a nutshell that in the pre-Lehman period Turkish economics are weaker and more volatile with respect to the other emerging markets in the average and due to being in a weaker economic conditions we see that Turkish economics respond quicker to the negative events than other emerging markets and these remarks validate the results obtained from VAR equations. Additionally, it is understood that the main cause of the ripple in the Dow Jones index is caused by itself. It appears that the changes in MSCI does not have any significant impact over Dow Jones returns. This implies that the movements in the Dow Jones index originate from global economic events rather than economic changes in emerging economics in fact which are relatively less global.

Table 5 Variance Decomposition Simulations for Pre-Crisis Period

Variance Decomposition of BIST100 RETURN				
Period	S.E	BIST100 RETURN	MSCI RETURN	DOW RETURN
1	0,019450	100,0000	0,0000	0,0000
2	0,020685	88,709272	0,387239	10,903489
3	0,020749	88,354323	0,648197	10,997480
4	0,020790	88,266944	0,677611	11,055445
5	0,020825	88,175453	0,692516	11,132031
6	0,020845	88,173946	0,693441	11,132613
7	0,020884	88,166247	0,695417	11,138336
8	0,020884	88,165868	0,695697	11,138435
9	0,020884	88,165199	0,695872	11,138929
10	0,020884	88,164930	0,695903	11,139167
Variance Decomposition of MSCI RETURN				
Period	S.E	BIST100 RETURN	MSCI RETURN	DOW RETURN
1	0,010959	0,5253	98,0183	1,456337
2	0,014161	26,128578	59,633218	14,238204
3	0,015020	24,102257	53,124687	22,773056
4	0,015114	23,882476	53,063116	23,054408
5	0,015145	23,853895	53,115225	23,030880
6	0,015173	23,825154	53,074184	23,100662
7	0,015193	23,830203	53,066473	23,103324
8	0,015214	23,826072	53,058682	23,115246
9	0,015214	23,825911	53,058781	23,115308
10	0,015214	23,82584	53,05863	23,115530
Variance Decomposition of MSCI RETURN				
Period	S.E	BIST100 RETURN	MSCI RETURN	DOW RETURN
1	0,010070	9,535340	0,0000	90,464660
2	0,010313	9,470579	0,190005	90,339416
3	0,010425	9,532096	0,702963	89,764941
4	0,010533	9,488585	0,726038	89,785377
5	0,010629	9,539776	0,751356	89,708868
6	0,010707	9,534260	0,770898	89,694842
7	0,010784	9,533460	0,770966	89,695574
8	0,010861	9,533530	0,773938	89,692532
9	0,010861	9,533521	0,774385	89,692094
10	0,010861	9,533547	0,774435	89,692018

5.9. After Lehman Period Variance Decomposition Results

It is seen that the BIST100 volatility is more affected by Dow Jones volatility rather than MSCI with respect to pre-Lehman period but incidence of MSCI over BIST100 volatility increased in post-Lehman period. Additionally, although a significant portion of the fluctuation of Dow Jones has originated itself as in pre-Lehman period, it appears that the impact of MSCI over Dow Jones volatility has soared considerably.

Table 6 Variance Decomposition Simulations for Post-Crisis Period

Variance Decomposition of BIST100 RETURN				
Period	S.E	BIST100 RETURN	MSCI RETURN	DOW RETURN
1	0,019310	100,0000	0,0000	0,000000
2	0,019978	95,130634	3,690178	1,179188
3	0,020153	93,830696	4,836408	1,332896
4	0,020195	93,806938	4,860644	1,332418
5	0,020236	93,79198	4,875884	1,332136
6	0,020236	93,791542	4,876034	1,332424
7	0,020236	93,791394	4,876183	1,332423
8	0,020236	93,791336	4,876222	1,332442
9	0,020236	93,791336	4,876261	1,332403
10	0,020236	93,791336	4,876261	1,332403
Variance Decomposition of MSCI RETURN				
Period	S.E	BIST100 RETURN	MSCI RETURN	DOW RETURN
1	0,016091	6,7855	0,8690	92,345511
2	0,019765	23,0320	14,360456	62,607510
3	0,020152	24,2643	15,257654	60,478095
4	0,020247	24,2421	15,602142	60,155780
5	0,020288	24,2458	15,59893	60,155265
6	0,020326	24,2453	15,601098	60,153600
7	0,020364	24,2455	15,602556	60,151938
8	0,020402	24,2457	15,602614	60,151650
9	0,020440	24,2457	15,602614	60,151650
10	0,020478	24,2457	15,602614	60,151650
Variance Decomposition of MSCI RETURN				
Period	S.E	BIST100 RETURN	MSCI RETURN	DOW RETURN
1	0,015622	27,337516	72,6625	0,000000
2	0,015746	27,150954	72,1590	0,690070
3	0,015774	27,14974	72,1392	0,711042
4	0,015792	27,162528	72,1273	0,710200
5	0,015792	27,163255	72,1259	0,710870
6	0,015792	27,16234	72,1258	0,711894
7	0,015792	27,16226	72,1257	0,712008
8	0,015792	27,16221	72,1257	0,712122
9	0,015792	27,16221	72,1257	0,712122
10	0,015792	27,16221	72,1257	0,712122

6. Discussion, Conclusion and Recommendations

As a result it can be concluded that before the collapse of Lehman Brothers, MSCI does not affect BIST100 movements because emerging market indexes is generally much more affected by global events rather than their local news flow during high volatile times. Additionally, it is also valid that since Turkey's economical condition is much more fragile mostly because of political instability and high current account deficit risk, BIST 100 reacts to global news more quickly than the emerging markets in this period. This may indicate that Turkey was the weakest link of emerging market chain during the pre-Lehman period. Thirdly we can derive from the results that proportion of short run foreign investments namely portfolio investments before the collapse of Lehman Brothers were higher with respect to other emerging markets. This can be considered as a sign and cause of unstable economic conditions and high volatile market.

According to the implications of the VAR analysis results of post-Lehman period, when we consider the regression equation in which BIST 100 is dependent variable, the most important change in the model is that BIST100 own lags does not affect itself anymore and MSCI is an explanatory variable for BIST100 return. What is the possible meaning of this change? In our opinion, this change can be considered as a sign that Turkey is not the weakest link of emerging market league anymore in fact it is maybe one of the strongest members in emerging markets. Most probable reasons for this change are that Turkey's economic conditions became more flexible and more resistive to global shocks due to strong recovery performance after crisis, diminishing political risks and tensions and resistive economic conditions, improving financial sources of current account deficit and increasing export volumes to regions other than Europe. As a result of these improvements proportion of long run foreign investments in Turkey after the collapse of Lehman Brothers increased with respect to other emerging markets. This can be considered as a sign of more stable economic conditions and lower volatile market. In fact recently Fitch and Moody's have hiked Turkey's ratings to investment grade and so these rate hikes confirm our derivations.

An additional outstanding result of post-crisis period VAR regression that should be noted is that MSCI becomes an explanatory index for both of Dow Jones and BIST100 after Lehman collapse period while this situation was not valid for pre-Lehman period. In our opinion this means that after 2008 crisis emerging markets effectiveness on global economic system have increased because of the fact that under heavy debt burden developed economies growth rates have declined significantly and austerity measures has slowed down the economic recovery in a more severe with respect to emerging markets. In fact when the amount of debt of developed countries is considered and growth dynamics of emerging markets, it is reasonable to anticipate that emerging markets growth figures will overperform the developed countries in the following years. That is to say it can be derived that becoming an explanatory variable of BIST100 and MSCI for Dow Jones is the effect of this rebalancing in financial markets.

During pre-crisis period when we consider the VAR equation in which Dow Jones index is dependent variable, we see that as expected only first lag of Dow Jones affect itself and this conclusion is also verified by Granger Causality test. As a result since just one lag of Dow affects itself, one conclude that DOW can be modelled by AR (1) that means Dow Jones behave much more in a random walk manner than MSCI and BIST100. In other words this means that all past information has been priced so that it is enough to use first lag to make the best prediction for the future movement of Dow Jones and also one can conclude that Dow Jones market is more efficient than MSCI and BIST 100 because of its almost random walk property. Decrease in the lag number in VAR regression model with respect to pre-crisis period can be

considered as sign for evolving to an efficient market of BIST100 because in our opinion a model in which it incorporates all information in shorter memory, is more efficient and more close to random walk.

An interesting point to note is that the coefficient of first lag of BIST100 is negative and statistically significant meaning that if we consider the effect of BIST100 and neglect other factors when BIST100 closes the day positive one should expect that the probability of BIST100 to close negative in the following day is higher with respect to a negative close in the previous day. Similarly when we only consider the effect of Dow Jones, as expected, Dow has positive effect on BIST100 that is while Dow increases one should expect also a higher probability of an increase in BIST100 the following day. This situation also is valid for MSCI and DOW that means if one index increase then the other day index will most probably decrease. The reason for this fact is that we are dealing with daily returns that means short time period data so investors consider an increase as an opportunity to realize their profit and any decrease will be considered as potential for entering the market. In fact some of researchers has investigated that the market has a tendency to increase after the week of bad news release. The reason for this phenomenon may be related with our case.

References

- An, L., & Brown, D. (2010). Equity market integration between the US and BRIC countries: Evidence from unit root and cointegration. *Research Journal of International Studies*, 15-24.
- Aslan, Ö., & Küçükaksoy, İ. (2006). Finansal gelisme ve ekonomik buyume iliskisi: Turkiye ekonomisi üzerine ekonometrik bir uygulama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 25-38.
- Baharumshah, A., Sarmidi, T., & Tan, H. (2003). Dynamic linkages of asian stock markets. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 8(2), 180209.
- Benli, Y. (2014). Türkiye borsasının gelişmekte olan ülkeler borsaları ile esbütunleşme analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18-32.
- Benli, Y., Bascı, S., & Degirmen, S. (2012). Common stochastic trend and co-integration in the stock exchange markets: European countries and Turkey. *African Journal of Business Management*, 2565-2577.
- Ceylan, N. (2006). G-7 ülkelerinin borsalarının İstanbul Menkul Kıymetler Borsası üzerindeki etkileri. *İMKB Dergisi*, 37-55.
- Chang, T., Nieh, C., & Wei, C. (2006). Analysis of long-run benefits from international equity diversification between Taiwan and its major European trading partners: An empirical note. *Applied Economics*, 2227-2283.
- Cıtaç, L., & Gozbaşı, O. (2007). İMKB ile bazı onde gelen gelismis ve gelismekte olan ulke borsaları arasındaki bütünleşmenin temel endeks ve ana sektör endeksleri temelinde analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 249-271.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1057-1072.
- Hussain, F., & Saidi, R. (2000). The integration of the Pakistan equity market with international equity markets: An investigation. *Journal of International Development*, 207-218.
- İltas, Y., Arslan, H., & Kayhan, T. (2017). The stock return predictability: Comparing P/E and EV/Ebitda. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 262-274.

- Jochum, C., Kirchgässner, G., & Platek, M. (1999). A long-run relationship between Eastern European stock markets? Cointegration and the 1997/98 crisis in emerging markets. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 455-479.
- Kasa, K. (1992). Common stochastic trends in international stock markets. *Journal of Monetary Economics*, 95-124.
- Korkmaz, T., Zaman, S., & Cevik, E. (2009). İMKB ile uluslar arası hisse senedi piyasaları arasındaki entegrasyon ilişkisinin yapısal kırılma testleri ile analizi. 40-71.
- Lee, J., & Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange Multiplier unit root test with two structural breaks. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Mavrakis, E., & Alexakis, C. (2008). Stock markets' linkages: An empirical investigation for long-term international diversification benefits. *International Research Journal of Finance and Economics*, 163-178.
- Narayan, P., & Smyth, R. (2005). Cointegration of stock markets between New Zealand, Australia and the G7 economies: Searching for co-movement under structural change. *Australian Economic Papers*, 231-247.
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Scheicher, M. (2001). The comovements of stock markets in Hungary, Poland and the Czech Republic. *International Journal Of Finance And Economics*, 27-39.
- Tastan, H. (2005). Dynamic interdependence and volatility transmission in Turkish and European equity markets. *Turkish Association Discussion Paper*. <http://www.tek.org.tr/dosyalar/turkishvoltrans.pdf>, (Erisim Tarihi:11.06.2008).
- Türedi, S., & Berber, M. (2010). Finansal kalkınma, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye üzerine bir analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 301-316.
- Vo, X., & Daly, K. (2005). European equity markets integration-implication for US investors. *Research in International Business and Finance*, 155-170.
- Vuran, B. (2010). İMKB 100 endeksinin uluslararası hisse senedi endeksleri ile ilişkisinin esbütunlesim analizi ile belirlenmesi. *Istanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 154-168.
- Worthington, A., & Higgs, H. (2004). Transmission of equity returns and volatility in asian developed and emerging markets: A multivariate GARCH Analysis. *International Journal of Finance and Economics*, 71-80.

Yeni Teşvik Unsuru Olarak Stratejik Yatırım Desteklerinin Dış Ticaret Açığını Kapatmaya Etkisi

As A New Incentive Property The Effect Of Strategic Investment Supports In Narrowing The Foreign Trade Deficit

Hasan LÖK

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu Meslek Yüksek Okulu, lok_h@ibu.edu.tr

Öz

Ülkemiz ihracata dönük kalkınma politikalarını uygulamaya başladığı 1980 yılından itibaren dış ticarete esas olan ithalat ve ihracat rejiminde köklü değişiklikler yapmıştır. Küreselleşme olgusu dünya ticaretine 2004 yılında Çin'in katılımı ile önemli bir ivme kazanmıştır. Ülkemizde uzun yıllardan bu yana ihracatın ithalatı karşılama oranı eksi yönde gelişme göstermiştir. 2012 yılında teşvik politikamızda Stratejik Yatırım Destekleri adı altında yeni bir uygulama başlatılmıştır. Stratejik yatırım desteği politikası ile yatırımcılarımıza ithalatı azaltmaları karşılığında mevcut teşvikler dışında önemli boyutları olan ilave destek araçlarından yararlanma imkânı sağlamıştır. Bu çalışmamızda 2012-2018 yıllarında stratejik yatırım desteği sağlayan yatırımcılarımızın dış ticaret açığının ne kadarını kapatabilecekleri üzerinde inceleme yapılmıştır. Ayrıca makale içerisinde bu teşvik sisteminin daha etkinliğini artıracak mekanizmaların neler olabileceği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yatırım Destekleri, Stratejik Yatırım Destekleri, Dış Ticaret Dengesi, Cari Açık

Abstract

Turkey has undergone radical changes in the import and export regime, which is the basis for foreign trade, since 1980 when it began to implement export-oriented development policies. With the participation of China in world trade in 2004, the trend of globalization has gained an important velocity. The ratio of exports to imports in Turkey has improved negatively since long years. In 2012, a new application called Strategic Investment Supports was initiated in our incentive policy. Thanks to this strategic investment support policy, investors can gain the opportunity to benefit from additional incentives as well as existing incentives, if they reduce their imports. In this study, the impacts and roles of investors who received strategic investment support between 2012-2018 years in narrowing the foreign trade deficit were evaluated. In addition to these issues, it was assessed in this study which policies could improve the effectiveness of this incentive system.

Keywords: Investment Supports, Strategic Investment Supports, Balance Of Trade, Current Account Deficit

Giriş

Ülkemiz kalkınma politikalarında ithal ikamesine dayalı karma ekonomi politikalarını cumhuriyetimizin kuruluş yılından itibaren 1980 yılına kadar uygulamıştır. 1980 yılında 24 Ocak kararları çerçevesinde ekonomik istikrar tedbirleri ile kalkınma politikamız ihracata dayalı sistemi uygulamaya başlamıştır¹. 1983 yılında Dış Ticaret ve Türk Parası Koruma Kanununda yapılan değişikliklerle kambiyo rejimimiz köklü değişikliklere uğramıştır. Yaklaşık 35 yıldır uygulanan bu sistemde ihracatın ithalatı karşılama oranı uzun yıllar eksi olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye enerji sektörü başta olmak üzere günümüzde bazı iş kollarının ara mallarında dışa bağımlı olarak büyük oranlarda yurtdışına döviz ödemesi yapmaktadır.

Bilindiği üzere Ekonomi Bakanlığımız Kalkınma Bakanlığı ile yatırımlarda devlet desteklerini birlikte düzenlemektedir. Geleneksel olarak çeşitli yıllarda değişiklik göstermiş olan yatırım teşvik sistemimiz 2012 yılında dış ticaret açığını kapatmak üzere yeni politikaları devreye sokmuştur. Uygulanmakta olan teşvik sistemine “Stratejik Yatırım Desteği” ilave edilerek başta enerji, kimya vb. sektörlerde ithalatın azaltılması amacıyla önlemler almaya başlamıştır.

Bu çalışmamızda 2012 yılından itibaren uygulamaya konulmuş olan Stratejik Yatırım Teşviki alan girişimcilerimizin yapmayı planladıkları yatırımların iş kollarına dağılımı analiz edilmiştir. Bu yatırımların gelişimi irdelenerek ithalatımızın kapatılmasına yönelik etkilerinin ne olacağı saptanmaya çalışılmıştır. Ayrıca stratejik yatırım desteklerinin etkinliğinin artırılması yönünde ilave ne gibi yeni araçların ortaya konabileceği yönünde analizler yapılmıştır.

1. Yatırım Destekleri

1.1.Genel Olarak Yatırım Destekleri ve Amaçları

Yatırımlara ilişkin destekler Osmanlı dönemime rastlayan 20. Yüzyılın başından itibaren çeşitli adlar altında ülkemizde uygulanmaktadır. Planlı dönemin başlangıcı olan 1960 yılını izleyen yıllarda Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı’nın kurulmasından sonra Teşvik Dairesi oluşturulmuş ve kurumsal olarak Yatırım ve İhracatın Desteklenmesi yürürlüğe girmiştir. 1980 yılı 24 Ocak kararları sonrası ihracata dönük ekonomi politikalarının uygulanması sürecinde yatırım ve ihracat destekleri özel sektör için ayrı bir önem kazanmıştır. Avrupa Birliği Sürecinin hızlandığı 1980’li yılların sonunda ve özellikle 1996 yılı sonrası Gümrük Birliği anlaşmasının devreye girmesi ile dış ticaret politikası ülkemiz ekonomisinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır². Bunun sonucu olarak yatırım destekleri AB politikalarına uygun hale getirilmiştir.

Yatırım destekleri bölgesel farklılıkları ortadan kaldırarak ülkelerin ekonomik kalkınmasını hedefleyen araçlardır. Bir başka ifade ile destekler, yatırım dönemi ve işletme döneminde devlet kaynaklarının girişimcilere vergisel ve nakdi olarak tahsis edilmesidir. Yatırım ve ihracatta devlet alabileceği bina vergisi, katma değer vergisi, gümrük vergisi, kurumlar vergisi, gelir vergisi ve fonların bir kısmından veya tamamından vazgeçerek yatırım ve ihracat yapan kuruluşlara destek vermektedir. Ayrıca istihdam üzerindeki vergi ve sigorta primlerine belli bir süre süre muafiyet ve istisna uygulamaktadır. Nakit olarak yatırımın belli bir kısmına kaynak tahsis etmekte, kullanılan kredilerin faizlerine destek verebilmektedir. Yatırımcılara verilmekte olan diğer bir destek ise hazine arazilerinin tahsisidir. Destekler genel, bölgesel, stratejik, büyük ölçekli ve proje esaslı olmak üzere uygulanmaktadır. Bölgesel, Stratejik, Büyük

¹Kazgan Gülten (1998), *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*. İstanbul Altın Kitaplar Yayınevi 2. Basım Sayfa:333

² Bakkalıcı, A.C., Arğın, N. (2013), *Türk Dış Ticareti ve Ekonomi Politikaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi*.

² Bakkalıcı, A.C., Arğın, N. (2013), *Türk Dış Ticareti ve Ekonomi Politikaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi*. Yönetim Bilimleri Dergisi, Sayı:21, Sayfa:68

Ölçekli ve Proje Bazlı yatırımlar özel destekler olarak isimlendirilmekte, destek araçları genel desteklerden farklı ve daha etkin olmaktadır.

1.2. Özel Amaçlı Yatırım Destekleri

Özel amaçlı yatırım destekleri, bölgesel, stratejik, büyük ölçekli ve özelliği olan proje bazlı yatırımlara verilmektedir. Vergisel ve nakdi olarak ortaya konmuş olan genel desteklerin üzerindeki daha etkin ve kapsamı geniş teşvik araçları özel amaçlı yatırımlara tahsis edilmektedir.

Özel amaçlı yatırımlar isminden de anlaşılacağı gibi bölge farklılıklarını ortadan kaldırmayı, ihracatı artırarak ithalatı azaltmayı ve dış ticareti dengelemeyi amaçlamaktadır³. Duran Ayrıca araştırma geliştirme çerçevesinde buluş yapma, büyük ölçekli yatırımlarla teknoloji transferi ile istihdam sorununu çözmeye dönük yatırımlar da özel amaçlı yatırımlar kapsamında bulunmaktadır.

2012 yılında teşvik sistemimize yeni getirilmiş olan stratejik yatırım kavramı ile dış ticaret açığımızı kapatmaya dönük özellikle petrokimya, plastik, kâğıt, cam, enerji gibi hammadde ithalatının ağırlıkta olduğu kuruluşlarımızın yapacağı yatırımlar bölge farkı gözetmeksizin ülkemizin neresinde olursa olsun etkin teşviklerden yararlandırılmaktadır.

2. Stratejik Yatırım Destekleri

2.1. Stratejik Yatırım Desteğinin Amacı

Stratejik yatırım desteği 2012 yılında Ekonomi Bakanlığınca düzenlenerek yürürlüğe konulmuş bir teşvik aracıdır. %50 den fazlası ithalatla karşılanan ara malları veya ürünlerin üretimine yönelik yatırımlar olarak tanımlanmaktadır. Bu sistemin amacı ülkemizin ithalat haritası çerçevesinde cari açığın azaltılması amacıyla ithalat bağımlılığı yüksek ara mallar ve ürünlerin üretimine yönelik yatırımları kapsamaktadır. Bu teşvik aracından yararlanmak için uluslararası rekabet gücünü artırma potansiyeline sahip yüksek teknolojili ve yüksek katma değerli yatırımların desteklenmesi öngörülmektedir. Stratejik yatırımların en önemli özelliği tüm bölgeleri kapsamasıdır. Genel teşvik politikası içerisinde uygulamaya konulmuş olan 6 bölgede uygulanan farklı teşvik araçları bu özel yatırımlarda göz önüne alınmasıdır.

2.2. Stratejik Yatırım Destek Araçları

2012 yılında uygulamaya konulmuş olan stratejik yatırım desteği, 1980 yılından bu yana uygulanmakta olan genel teşvik politikaları içerisinde ayrı öneme sahip bulunmaktadır. Dış ticaret dengesini iyileştirmeye dönük olarak alınmış olan bu politika ile projeler tüm desteklerden yararlandırılmaktadır. Aşağıdaki tabloda, stratejik yatırımlara uygulanmakta olan destek araçları gösterilmiştir.

³ Duran Mustafa (2002). Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Araştırma İnceleme Dizisi, Ankara Sayfa:5

Tablo 1. Stratejik Yatırım Teşviki

STRATEJİK YATIRIMLARIN TEŞVİKİ		
DESTEK UNSURLARI		TÜM BÖLGELER
KDV İstisnası		✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti		✓
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı (%)	%50
Sigorta Primi İşveren His. Desteği	Destek Süresi	7 YIL (6. Bölgede 10 YIL)
Yatırım Yeri Tahsisi		✓
KDV İadesi		500 Milyon ₺'nin üzerindeki yatırımların bina-inşaat harcamaları için
Faiz Desteği		Yatırım tutarının %5'ini geçmemek kaydıyla azami 50 Milyon ₺'ye kadar
Gelir Vergisi Stopajı Desteği		Sadece 6. Bölge yatırımları için 10 Yıl
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği		Sadece 6. Bölge yatırımları için 10 Yıl

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

Stratejik yatırımlar en yüksek teşviki mekanizmalarından yararlanan 6. Bölge destekleri ile eş değerde bulunmaktadır.

2.3. Stratejik Yatırım Teşvik Araçlarının Uygulaması

Stratejik yatırım olarak projelerin değerlendirilebilmesinin kriterleri aşağıda verilmiştir. (www.ekonomi.gov.tr)

- Projenin ithalat bağımlılığı yüksek ara malı ve ürünlerinin üretimine yönelik,
- Projenin yatırım tutarının en az 50 milyon Türk Lirası,
- Üretilecek ürünün en az % 50'sinin ithalatla karşılanması,
- Üretilen ürünün katma değerinin %40 ve üzerinde olması,
- Üretilecek ürünle ilgili toplam ithalat değerinin en az 50 milyon \$'lık iş kolunda olması halinde stratejik yatırımlara dönük teşvik araçlarından yararlanabilecektir.

Stratejik yatırımlara sağlanmakta olan teşvik araçları ile ilgili uygulama örneği aşağıya çıkarılmıştır.

Tablo 2. Stratejik Yatırım Örneği

STRATEJİK YATIRIM ÖRNEĞİ		
Destek Unsurları (Bin ₺)	Yatırım Tutarı: 50 Milyon ₺ İstihdam: 100 Kişi	Yatırım Tutarı: 500 Milyon ₺ İstihdam: 1000 Kişi
KDV İstisnası	1.140	11.400
Gümrük Vergisi Muafiyeti	700	7.000
KDV İadesi	-	11.460
Vergi İndirimi	25.000	250.000
Sigorta Pr. İşv. His. Des.	1.445	14.448
Faiz Desteği	2.500	25.000
Yatırım Yeri Tahsisi	2.500	25.000
Toplam Devlet Desteği	33.285	344.308
Destek Yoğunluğu %	67	69

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü
Tablodan görüleceği gibi yatırım tutarının artması halinde yararlanılan teşvikler oransal olarak büyümektedir. Ara malı ithal eden projelerin stratejik yatırım özelliği taşıması ve projelerin teşvik araçlarından yararlandırılması halinde girişimci geniş teşvik araçlarını projelerinde kullanmaktadır.

3. Ülkemizin Dış Ticareti ve Dengesi

3.1. Dış Ticaretimizin Dengesi

Ülkemizin ithalat, ihracat ve dış ticaret dengesini ortaya koyan dış ticareti tablosu karşılaştırmalı olarak aşağıya çıkarılmıştır. Son 12 yıllık dönemde ülkemizin toplam dış ticaret açığının boyutu 913 milyar dolar civarında olmuştur.

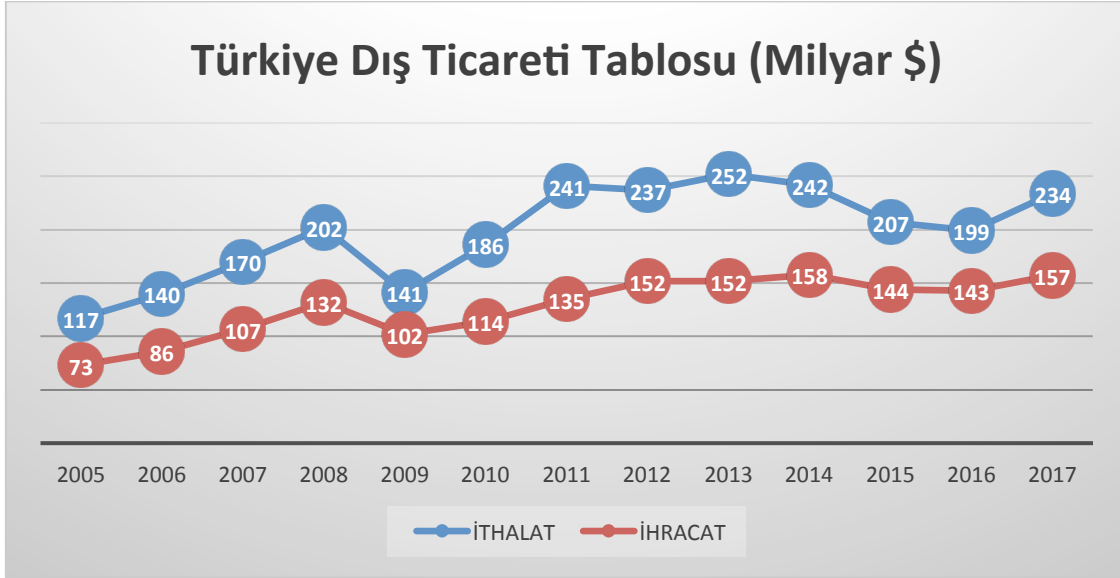
Tablo 3. Türkiye Dış Ticareti Tablosu (Milyar \$)

Yıllar	İTHALAT	İHRACAT	DIŞ TİCARET DENGESİ
2005	117	73	-44
2006	140	86	-54
2007	170	107	-63
2008	202	132	-70
2009	141	102	-39
2010	186	114	-72
2011	241	135	-106
2012	237	152	-85
2013	252	152	-100
2014	242	158	-84
2015	207	144	-63
2016	199	143	-56
2017	234	157	-77

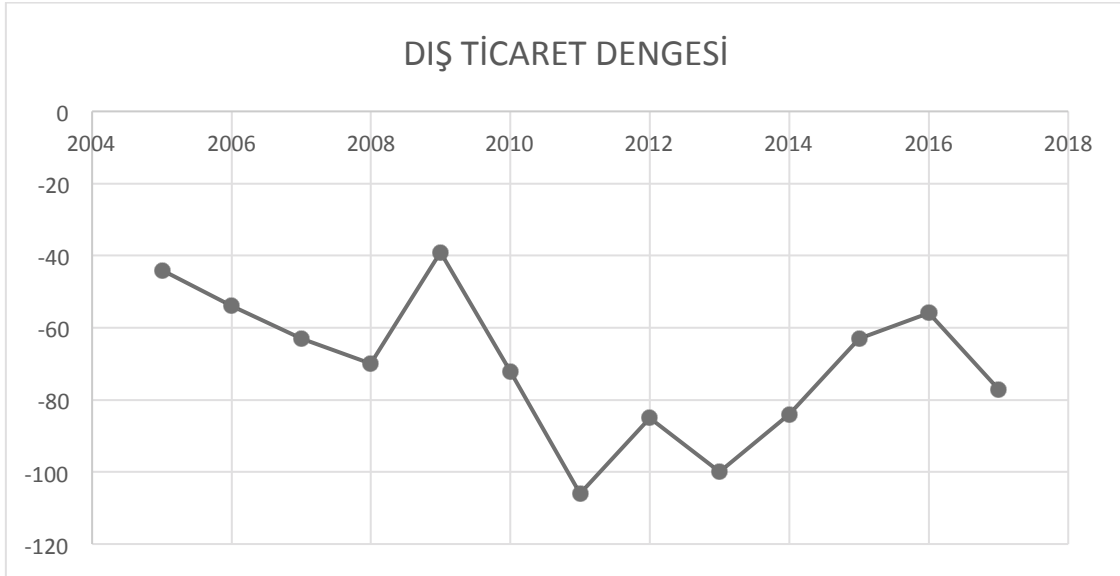
Kaynak: (TÜİK) Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret İstatistiklerinden Tarafımızca Derlenmiştir.

Tablodan görüldüğü gibi eski yıllardan bu yana son 12 yıllık dönem içerisinde 2011 ve 2013 yıllarında dış ticaret dengesinin 100 milyar doların üzerine çıkmış bulunduğu gözlenmiştir. Dünya ekonomik krizinin çıkmış olduğu 2008 yılını takip eden 2009 yılında dış ticaret açığı en düşük seviye olan 39 milyar \$'a inmiştir. Genel olarak ekonomik kriz yıllarında ithalat bıçak kesilmekte, dış ticaret dengesinde geçici düzeltme olmaktadır⁴. İthalat, ihracat ve dış ticaret dengesini gösteren grafikler aşağıdadır.

Grafik 1: Türkiye Dış Ticaret Tablosu (2005-2017)

Grafik 2: Türkiye Dış Ticaret Dengesi (2005-2017)

Grafikte görüldüğü gibi son yıllarda dış ticaret açığımız düşme göstermiştir.

⁴ Utkulu Utku, (2008) Türkiye’de Dış Ticaret işlemleri Uygulaması, Gazi Kitabevi Sayfa: 9

3.2. İthalatımızın Sektörel Yapısı

Ülkemizin ithalatı içerisinde imalat sanayine dönük ara malı üreten işkolları ağırlıkta olmak üzere taşıt aracı, makine ve enerji dış alımının da büyük boyutlarda olduğu aşağıdaki tablodan gözlenmektedir.

Kimya, demir dışı metal, enerji kalemi içerisinde petrol ve türevleri, makine, elektronik, kağıt, cam ve orman ürünleri alanında üretim yapan iş kollarımız stratejik yatırım yapmaktadır.

Tablo 4. İthalatın İş Kollarına Göre Dağılımı Tablosu

Milyon Dolar	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Kimya	34722	35920	31402	28919	34312	3363
Kağıt	3092	3170	2683	2685	2811	474
Makine	47917	46052	43224	47424	48316	7593
Demir Dışı	8043	8305	7314	6521	6416	1803
Taşıt Aracı	48497	65416	21905	22508	17428	2270
Cam	816	877	780	799	844	153
Orman	645	684	733	743	2081	180
Elektronik	491	5214	4821	4792	4999	879
Enerji	55917	54889	37843	27.169	37214	6983
Diğer	51521	21650	56529	57053	79378	16761
Toplam	251.661	242.177	207.234	198.613	233.799	40459

Kaynak: (TÜİK) Ekonomi Bakanlığı İstatistik Verileri Esas Alınarak Tarafımızca Düzenlenmiştir.

Ara malı ithalatı olarak kimya ve plastik sektörleri için ülkemiz yaklaşık 30 milyar dolar civarında döviz harcaması yapmaktadır. Kağıt hammadde için yıllık yaklaşık 3 milyar \$, Demir Dışı Metaller için 6-8 milyar \$, Cam hammadde için yaklaşık 800 milyon \$, Orman ürünleri hammadde için 700 milyon \$, Elektronik ürünler için yaklaşık 5 milyar \$ harcama yapmaktadır. Enerji ithalatı içerisinde ham petrol vb için ise 30-55 milyar \$ arasında döviz gideri yapılmaktadır. Makine için 40-50 milyar \$ ve Taşıt araçları için ise 20-60 milyar \$ döviz harcaması yapmaktadır.

3.3. Dış Ticaret Açığı ve Sorunları

Dış alıma ödemiş olduğumuz döviz harcamasından dış satımda elde ettiğimiz döviz gelirleri arasındaki fark dış ticaret dengemizi göstermektedir. Dış alıma ödenen dövizin, dış satımdan elde edilen döviz gelirlerinden fazla olması halinde dış ticaretin eksi bakiye verdiği, diğer bir ifade ile açık vermiş olduğu söylenmektedir. Döviz gelirin döviz ödemesinden fazla olması halinde dış ticaret fazla vermektedir.

Türkiye'nin dış ticareti uzun yıllardan bu yana açık vermektedir. Bu açık ülkemizin cari açığının temel nedenini oluşturmaktadır. Son dönemde Türkiye ekonomisinde birçok ekonomik

göstergede iyileşme gözlemlenirken cari açığındaki artış ciddi bir sorun olarak göze çarpmaktadır⁵.

Cari açığa etki eden diğer kalemler ise hizmet gelir ve gideri, yatırım gelir ve gider dengesi ile cari transfer olarak ifade edilen işçi gelir ve gider farklarıdır.

Cari açık genel olarak ülkelerin kredi notlarına, borçlanma maliyetlerine, enflasyon oranlarına ve büyüme politikalarına etki etmektedir. Stratejik yatırım destekleri ile dış ticaret açığının kapatılması ve ülkemizin uzun yıllar mücadele ettiği enflasyon, borçlanma maliyetleri ve kredi notlarımızın daha iyi hale getirilmesini amaçlamaktadır.

4. Ülkemizde Stratejik Yatırım Destekli Projelerin Gelişimi

4.1. Stratejik Yatırım Desteği Almış Projelerin Gelişimi

Stratejik yatırımlara ilişkin destekler teşvik sistemine 2012 yılında ilave edilmiştir. 2013 ve izleyen yıllardaki teşvikli yatırımların adedi, yatırım tutarı ve yatırım sonucu gerçekleşecek istihdamın durumu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5. Stratejik Yatırım Destekli Projelerin Gelişimi

Yıllar	Belge Adedi	Yatırım tutarı (Milyon TL)	İstihdam
2013	9	12.413	1705
2014	2	11.863	996
2015	10	14.270	2356
2016	3	3.459	1100
2017	11	82.399	4757
2018	2	270	50
Toplam	37	121.560	10.964

Kaynak: (TÜİK) Ekonomik Bakanlığı, Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü İstatistikleri Esas Alınarak Düzenlenmiştir.

2013 yılından günümüze 37 adet belgenin yatırım tutarı 121.560 milyon liradır. Yabancı sermayenin yıllara göre almış olduğu belge ve yatırım tutarları aşağıda bulunan tabloda verilmiştir.

Tablo 6. Yabancı Sermayeli Kuruluşların Sağladığı Stratejik Yatırım Destekli Projeler

Yıllar	Belge Adedi	Yatırım tutarı (Milyon TL)	İstihdam
2015	4	2.653	612
2016	-	-	-
2017	2	76.070	2773
2018	2	270	50

Kaynak: (TÜİK) Ekonomik Bakanlığı, Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü İstatistikleri Esas Alınarak Düzenlenmiştir.

⁵ Telatar, O.M. ve Terzi, H. (2009). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 23, Sayı:2 Sayfa:120 .

Son 5 yıllık dönemde alınmış olan 37 adet stratejik yatırım teşvik belgeli projelerin 8 adedi yabancı sermayeli kuruluşlara aittir. Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerin yatırım ve sermaye ihtiyacını karşılama yönünde çaba göstermesinin önemli koşullarından birisi teşvik ve destek mekanizmalarıdır⁶. Yatırım teşvikleri içerisinde sisteme konmuş olan stratejik yatırım yabancı sermayeli kuruluşların dikkatini çekmekte ve ülkemize yatırım yapma yönünde gelecek yıllarda bu eğilimin gelişme göstereceği söylenebilmektedir. Yabancı sermayeli firmalar tarafından yapılacak yatırımlar ithalatı önleyecek ve dış ticaret dengemize olumlu etkiler yapacaktır.

4.2. Stratejik Yatırım Desteklerinden Yararlanan Projelerin Sektörel Dağılımı

Stratejik yatırım desteğinden yararlanan sektörler içerisinde belge sayısı bakımından en büyük payı imalat sanayi, yatırım büyüklüğü bakımından ise enerji sektörü almaktadır.

Tablo 7. Stratejik Yatırım Teşvik Belgeli Projelerin Sektörel Dağılımı (2013-2018)

Sektörler	Belge Adedi	Yatırım Tutarı
İmalat Sanayi	24	23.264
Enerji	2	79.850
Maden	9	12.122
Hizmetler	2	10.503

Kaynak: (TÜİK) Ekonomik Bakanlığı, Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü İstatistikleri Esas Alınarak Düzenlenmiştir.

Yukarıdaki tablodan görüldüğü enerji sektörüne yapılan yatırım Mersin ilinde gerçekleştirilmekte olan Akkuyu Nükleer Enerji santralinin projesidir.

İmalat sanayi sektöründe yatırım teşvik belgesi almış olan iş kolları aşağıda verilmiştir.

Tablo 8. İmalat Sektörü Yatırımlarına İlişkin Alınan Teşvik Belgesi Dağılımı

Sektör	Belge Adedi	Yatırım Tutarı(Milyon TL)
Kimya	13	19.128
Kağıt	2	2121
Makine	5	940
Demir Dışı Metal	1	545
Taşıt Aracı	1	342
Cam	1	330
Orman	1	136
Elektronik	1	73

Kaynak: (TÜİK) Ekonomik Bakanlığı Teşvik İstatistikleri Esas Alınarak Düzenlenmiştir.

⁶ Kaymak Hasan, (2005) Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak İçin Teşvik Gerekli ve/veya Yeterli mi? Maliye Dergisi Sayı:149 Sayfa:101

İmalat iş kolu içerisinde en yüksek seviyede teşvik belgesi alan sektör kimya-Plastik sanayi iş koludur. Kimya ve plastik sanayinin hammadde ithalatı yıllık 40-50 milyar \$ civarındadır. 13 proje ile yaklaşık 19 milyar liralık yatırım yapmakta olan bu sektör ülkemiz ithalatının büyük bir kısmını önleyebilecektir

Kağıt, Demir Dışı Metal, cam, orman, elektronik iş kollarındaki proje sayısı 5 olup girişimcilerimiz yaklaşık 3.5 milyar \$ yatırım yapmaktadır. Kağıt hammaddesi, orman ürünü ve cam sektörünün kimyasal hammaddeleri için bu iş kollarında 2017 yılında 3.489 milyon döviz harcaması yapılmıştır. Planlanmış olan bu yatırımlar ile ithalatın tamamı önlenecektir.

4.3. Stratejik Yatırımların İthalatı Azaltıcı Rolü

Ülkemizin 2017 yılındaki dış ticaret açığı 77 milyar \$ olmuştur. En yüksek açığa neden olan iş kolları ise enerji, kimya, madencilik, makine, demir dışı metal, otomotiv sanayi ve kağıt sektörleridir.

Enerji sektöründe ithalat açığını kapatacak olan stratejik yatırımın en büyüğü İçel (Mersin)'de planlanmış ve 2023 yılında devreye alınacak olan Akkuyu Nükleer A.Ş.'nin projesidir. 20 milyar \$ olarak planlanmış olan bu yatırım ile enerji ithalatımızın yaklaşık % 10'luk kısmının karşılanacağı resmi makamlar tarafından açıklanmaktadır.

2016 yılı içerisinde uygulamaya konulmuş olan bir diğer teşvik ise “proje bazlı” yatırım destekleridir. Bu teşvik unsuru stratejik yatırım teşviklerinin boyutlarının üzerinde olan teşvik mekanizmaları ile desteklenmektedir. (www.resmigazete.gov.tr)

Stratejik yatırımları desteklemekte olan bu destek, yenilenebilir enerji teknolojileri, metalürji yatırımları, ham petrol işleme rafinerisi, petrokimya ürünleri karbon elyaf ve kompozit malzeme, tıbbi cihazlar ve sağlık teknolojileri kapsamında 15 proje desteklenmektedir. Bu projelerin 25 milyar \$'lık ara malı ithalatın döviz harcamasını önleyecek seviyede olduğu konusunda değerlendirme yapılmaktadır. (www.tccb.gov.tr)

Sonuç

Ülkemiz uzun yıllardan bu yana dış ticaretinde açık vermektedir. 2017 yılında dış ticaret açığımız 77 milyar \$ seviyesinde gerçekleşmiştir. 2012 yılında devlet destekleri araçlarında dış ticaret açığımızı kapatmak amacı ile stratejik yatırım teşvikleri sisteme sokulmuştur. Son beş yıllık sürede 37 adet proje ile yaklaşık 122 milyar liralık yatırım projesi planlanmış ve bu projelerden bir kısmı üretime alınmıştır. İmalat sektöründe planlanmış olan yatırımlar kimya, kağıt, demir dışı metal, cam, orman, elektronik sanayindedir. Kimya sektörünün yoğun ara malı ithalatı yaptığı bu iş kolu yaklaşık 19 milyar liralık yatırım yapmaktadır. Enerji sektörünün Mersin Akkuyu'da yapmakta olduğu nükleer enerji ise ülkemizin enerji ithalatının % 10'luk kısmını karşılamayı hedeflemektedir.

2017 yılında uygulamaya konmuş olan proje bazlı teşvik mekanizması da stratejik yatırımların üzerinde bir yeni destek olarak ara malı ithalatımızı azaltacaktır.

Kaynakça

Bakkalcı, A.C., Argın, N. (2013), Türk Dış Ticareti ve Ekonomi Politikaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. Yönetim Bilimleri Dergisi, Sayı:21, Sayfa:68

Duran Mustafa (2002). Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Araştırma İnceleme Dizisi, Ankara Sayfa:5

Kaymak Hasan, (2005) Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak İçin Teşvik Gerekli ve/veya Yeterli mi? Maliye Dergisi Sayı:149 Sayfa:101

Kazgan Gülten (1998), Ekonomide Dışa Açık Büyüme. İstanbul Altın Kitaplar Yayınevi 2. Basım Sayfa:333

Telatar, O.M. ve Terzi, H. (2009). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 23, Sayı:2 Sayfa:120 .

Utkulu Utku, (2008) Türkiye’de Dış Ticaret işlemleri Uygulaması, Gazi Kitabevi Sayfa: 9

<https://www.ekonomi.gov.tr> [Erişim Tarihi: 19.04.2018]

<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-255329> [Erişim Tarihi: 20.04.2018]

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/20161126-1.pdf> [Erişim Tarihi: 21.04.2018]

<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/92126/proje-bazli-tesvik-sistemi-tanitimi-ve-tesvik-belgesi-dagitim-torende-yaptiklari-konusma.html> [Erişim Tarihi

**Bağımsız Denetimin Finansal Bilgi Manipülasyonunu Önlemesindeki Rolü:
Kocaeli Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Bir Uygulama***

The Role Of Independent Auditing In The Prevention Of Financial Information
Manipulation: A Research On The Members Of Accounting Profession In Kocaeli

Gönül KONAKAY Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ö.İ.Uzuncyol Meslek Yüksekokulu, Kocaeli,
Türkiye gkonakay@hotmail.com

Ali Deniz ENDEROĞLU, SMMM, Kocaeli, Türkiye, alidenizenderoglu@gmail.com

Öz

Çalışmanın temel amacı, Kocaeli ilinde 2015 yılında faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin finansal bilgi manipülasyonlarını önlemeye yönelik bakış açılarını tespit etmek ve literatüre katkı sağlamaktır. Bu kapsamda Özçelik ve arkadaşlarının (2014) hazırladığı muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim alanındaki güncel gelişmelere bakış açılarını ve farkındalıklarını ortaya koymaya yönelik anket formu temel alınmış ve benzeri anketlerle birlikte uzman görüşleri de alınarak oluşturulan anket formu Kocaeli ilinde faaliyette bulunan 477 muhasebe meslek mensubuna uygulanmıştır. Anketin cronbach alfa katsayısı 0,927 olarak hesaplanmıştır. Anket çalışması 01.04.2015- 31.12.2015 tarihleri arasında yapılmıştır. Muhasebe meslek mensuplarının mesleki, denetim yeterlilikleri, denetime bakış açıları, hile ve muhasebe manipülasyonlarını değerlendirmeleri tespit edildikten sonra, yapılan t testi çalışmasıyla denetim belgesine sahip olanlar ile olmayanların denetime bakış açılarındaki farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Muhasebe Denetimi, Bağımsız Denetçi, Bağımsız Denetim, , Hile, Finansal Bilgi Manipülasyonu, Muhasebe Meslek Mensupları.

Abstract

The primary purpose of the study is to determine the perceptions of the members of accounting profession in Kocaeli in 2015 regarding their viewpoints on the prevention of financial information manipulation of independent auditing and to provide contributions to the literature. The questionnaire form for revealing the perspectives and awareness of accounting profession members for the current developments in the field of independent auditing prepared by Özçelik et al. (2014) in this context was used as a base and the questionnaire forms prepared in accordance with the determined purpose after receiving expert opinions along with similar questionnaires were administered to 477 accounting profession members carrying on business in the province of Kocaeli. The cronbach's alpha coefficient of the questionnaire was calculated as 0,927. The questionnaire was conducted between the dates of 01.04.2015 and 31.12.2015. After the determination of the professional auditing competence of the members of the profession, their perspective on the audit and their evaluation of fraud and accounting manipulation, differences in the auditing perspectives of those who received the audit document as a result of the t test and those who did not were determined.

Key Words: Accounting Audit, Independent Auditor, Independent Audit, , Fraud

Giriş

Muhasebe denetimi; belli bir iktisadi birim veya döneme ait bilgilerin, önceden tespit edilmiş kıstaslara uygunluk derecesini belirlemek ve bu konuda bir rapor sunmak amacı ile bağımsız bir uzman kişi tarafından yürütülen delil toplama ve toplanan delilleri değerlendirme çalışmasıdır (Karacan, 2010:3).

Dünyada ve ülkemizde yaşanan finansal krizler ve muhasebe manipülasyonları nedeniyle şirketlere olan güven azalmıştır. İlgililer özellikle yatırımcılar finansal tabloların şeffaf ve dürüst olarak hazırlandığından şüphe duymaktadırlar. Böyle bir ortamda hem dünyada hem de ülkemizde bağımsız denetim kavramı üzerinde durulmaktadır. Bağımsız denetimin tarafsız ve bağımsız olarak gerçekleşmesi, şirketlerin şeffaflığını ve dolayısıyla hesap verilebilirliğini yatırımcıların gözünde arttıracaktır. Bağımsız denetim, çeşitli denetim teknikleri kullanılarak, bağımsız denetçi unvanına sahip meslek mensupları tarafından gerçekleşen ve şirketlerin şeffaflığı ve hesap verilebilirliğini sağlayan sistematik bir süreçtir (Dölen. 2015:177).

Yaşamın her alanında olduğu gibi, muhasebe alanında da bir takım hileler söz konusudur. Muhasebe hileleri, muhasebe hatalarının aksine, bilerek, isteyerek ve çıkar elde etmek için bilinçli olarak yani kasten yapılır. Muhasebe hilelerinde eylem, yapan tarafından önceden planlanmakta, kurgulanmaktadır (Bayraklı ve diğ., 2012:49). Hile; birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, ayak oyunu, alavere dalavere, desise ve entrika şeklinde ifade edilmektedir (www.tdk.gov.tr).

Hile yapan kişi ya da kişilerin amacı, kendileri ya da başkalarının hakkı olmadığı halde bir menfaat elde etmektir. Başka bir deyimle hata yapanlar birilerine zarar verirler ama kendi menfaatleri yoktur; ancak hile yapanlar başkalarına zarar verirken kendileri menfaat elde etme amacındadırlar (Dumanoglu, 2005: 349).

Hile çoğunlukla belgeler ve kayıtlar üzerinde bilinçli ve kasıtlı olarak yapılması nedeniyle muhasebe sistemi içinde kendiliğinden ortaya çıkması mümkün değildir. Aksine, bilinçli olarak yapılması nedeniyle ortaya çıkarılması son derece güç bir durumdur (Bayraklı ve diğ., 2012:49).

Finansal bilgi kullanıcılarını yanıltmak amacıyla hazırlanmış, muhasebe kayıt ve işlemlerinde bilinçli olarak meydana getirilen düzensizliklere, finansal bilgi manipülasyonu denilmektedir (Bekçi, Avşarlıgil, 2011: 132). Cox ve Weirich (2002), çalışmalarında yakın tarihteki hileli finansal bildirimlerin sermaye piyasaları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 1990-1999 yıllarında büyük şirketlerde olan hileli finansal bildirimlere, hem kazanç hem getiri oranındaki değişikliğe karşı borsanın tepkisi sonucunda sermaye piyasası etkisinin, olay günü ve bir gün öncesindeki güçlü olumsuz haber etkileri nedeniyle dolar bazında önemli olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Firmaların 'finansal bildirimlerinin' denetiminde denetçi ve düzenleyici dikkatinin çok iyi muhafaza edilmesi gerektiği çalışmanın önemli bulguları arasında yer almaktadır (Cox, Weirich, 2002: 374).

Mulford ve Comiskey (2002), şirketlerin sendikaların ücret taleplerini aşağı çekmek için karlarının daha az olduğu izlenimi yaratarak suretiyle, karın düşürülmesine yönelik finansal bilgi manipülasyonu uygulamasına yöneldiklerini ifade etmişlerdir (Mulford, Comiskey, 2002: 91).

1. Finansal Bilgi Manipülasyonu

Finansal bilgi manipülasyonunun tespitinde kullanımına yönelik ilk çalışma Fanning, Cogger ve Srivastava (1995) tarafından yapılmıştır. Ardından Fanning and Cogger (1998) ilk çalışmalarında kullandıkları veri setinin kapsamını değiştirerek toplam 20 değişken arasından sekiz değişkenin (ticari alacaklar/satışlar, ticari alacaklar/toplam varlıklar, stoklar/satışlar, duran varlıklar/toplam varlıklar, toplam borçlar/sermaye, satışlar/toplam varlıklar) finansal

bilgi manipölasyonunun tespitinde anlamlı bir açıklama gücüne sahip olduğunu göstermiştir (Küçükkocaoğlu ve diğ., 1997: 3).

Finansal bilgi manipölasyonlarının bağımsız denetçiler ya da ilgili otoriteler tarafından tespit edilmesini önlemeye yönelik, her biri ayrı bir suç unsuru olan işlemler ve uygulamalar aşağıda belirtildiği gibidir (Küçüksözen, 2004: 239) :

1. Fiktif satış gelirini arttırmak için sahte fatura, müşteri sipariş formu ve sevk irsaliyesi düzenlenmekte,
2. Sahte sevk irsaliyeleri ve faturaların müşteri nüshaları olmadığı için yok edilmekte,
3. Sahte fatura ve sevk irsaliyelerine istinaden, yasal defterlere fiktif satış geliri kaydı yapılmakta,
4. Yine fiktif satış geliri kaydı çerçevesinde fiktif stok kaydı yapılmakta,
5. Fiktif stok kaydını desteklemek, diğer bir ifade ile satıcılardan mal alınmış göstermek üzere, sahte stok listesi düzenlemekte,
6. Fiktif stok kaydının bağımsız denetim şirketinin ya da ilgili otoritenin denetimi sırasında fark edilmemesi amacıyla, stokta gösterilen ürünlere dış görünüş itibarıyla benzeyen, ancak içeriği farklı (çoğu kez boş ambalaj) mal üretilip koyulmakta,
7. Satış maliyetini ve bununla tutarlı olması için satıcılara olan borç tutarını azaltacak, dolayısıyla karı yükseltecek şekilde şube ya da temsilciliklerin cari hesabına gerçeğe aykırı borç kaydı yapılmakta,
8. Alacakların vadesi değiştirilmekte,
9. Stoklarda şirkete ait olmayan transit ürünlerin olduğu belirtilmemek suretiyle, denetim elemanlarına yalan söylenmekte,
10. Bilgisayarların tarihi, o üç aylık dönem dışında yanlış bir fatura tarihi basmamak için değiştirilmekte,
11. İlgili dönemi aşan işlemleri kaydetmek üzere, yasal defterler açık tutulmaya devam edilmekte,
12. Fiktif gelir kaydını gizlemek için geçmiş tarihli lisans anlaşması veya sözleşme düzenlenmekte,
13. Yapılan gerçeğe aykırı işlem ve uygulamaları desteklemek üzere, gerçeğe aykırı haber kayıtları yapılmakta,
14. Anlaşma veya sözleşmelerdeki tarihler geçmişe çekilmek üzere değiştirilmekte,
15. Gerçek dokümanlar tarayıcıdan geçirilmek suretiyle değiştirilmekte ve
16. Büyük defter kayıtlarında belgelere dayanmayan düzeltmeler yapılmaktadır.

Araştırmanın temel amacı, Kocaeli ilinde 2015 yılında faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarının Bağımsız denetim ile Finansal Bilgi Manipölasyonlarını önlemeye yönelik bakış açılarını ölçmek ve literatüre katkı sağlamaktır.

2. Finansal Bilgi Manipölasyonu ile İlgili Araştırmalar

Aytekin ve arkadaşları (2015:69), yaptıkları çalışmada Balıkesir İlinde bağımlı ve bağımsız olarak faaliyet gösteren 117 serbest muhasebeci ve serbest muhasebeci mali müşavirler ile yapılan anket çalışması sonucunda kadın meslek mensuplarının hile belirteçleri ile daha sık karşılaştıkları, eğitim seviyesi yükseldikçe meslek unvanının da değişmesine bağlı olarak hata ve hile ilgili yargılara katılma derecesinin farklılık gösterdiği, hataların teknolojik yetersizlikten kaynaklandığı algısının zayıfladığı tespit edilmiştir.

Küçükkocaoğlu ve arkadaşlarının (1997:21-22) yaptıkları çalışmada, finansal bilgi manipölasyonu yapan ve yapmayan şirketlerin ayrımı yapay sinir ağı modeli ile tahmin etmeye çalışmışlar. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, tahminin doğru olma olasılığının % 86,17 düzeyinde gerçekleştiğini, hatalı sınıflandırma olasılığının 5 Beneish'in (1999) modeli, manipölator şirketleri % 37,5 - 56,1 aralığında manipölator olarak tahmin etmektedir. Bu

oranlar, kontrol şirketleri için % 80 - 92 aralığındadır. Yapay sinir ağı modelinin, yüksek oranlarda doğru sınıflandırma yaptığını, böylece gelecekte finansal bilgi manipülasyonuna başvuran şirketleri tahmin ederken bu modelin de göz önünde bulundurulması gerektiğini kanıtlamışlardır.

Kirik (2007), 71 muhasebe meslek mensubu ile Afyonkarahisar'da yaptığı anket çalışmasında hata ile hileyi eğitim ve etik açısından değerlendirmiştir. Meslek mensuplarının hile konusunda müşteriler tarafından yoğun istek ve baskılara maruz kaldıklarını belirterek, muhasebecilerin iş yoğunluğunun ve mesleki bilgi düzeyinin yetersizliğini hatalı işlemlere neden olduğunu, hata ve hilelerin temelinde muhasebeciler kadar müşteriler, hükümet politikaları ve vergi uygulamaları gibi faktörlerin de etkili olduğu tespit edilmiştir. Yetersiz mali denetimlerin, yasal boşlukların ve meslek mensubunun müşterilere olan ücret baskısının varlığı, müşterilerin hileli işlem konusundaki baskılarını arttırdığını ortaya koymuştur.

Katkat (2007), muhasebe meslek mensuplarının katılımlarından oluşan çalışmada, Meslek mensupları işletmelerin yasal yükümlülükten kaçınmak amacıyla muhasebecileri yönlendirmeleri nedeniyle işletmelerin getirdiği belgelerin, sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge olduğu anlaşılrsa dahi müşteri kaybetme riski dolayısıyla işleme aldıklarını ifade etmişlerdir.

Küçük (2007:12), mali tabloları etkileyen ve bilgi kullanıcılarını yanıltan hile ve manipülasyonların neler olduğuna dair yaptığı çalışmada, finansal raporlamada yapılan hile ve manipülasyonların şirket yöneticilerinin istemleriyle şirketleri olduğundan karlı ya da olduğundan daha az karlı gösterme çabasının bir ürünü olduğu çalışmada ifade edilmiştir.

Kandemir (2010), araştırmasında Türkiye'deki bağımsız denetçilerin muhasebe hilelerinin ortaya çıkarılmasında daha az deneyimli olduklarına, hilelerin ortaya çıkarılmasında ileri düzeyde teknikler yerine geleneksel teknikler kullandıklarına, hile maliyetini olduğundan daha düşük tahmin ettiklerine değinmiştir.

Çelik (2010), Gaziantep Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler ile Gaziantep Yeminli Mali Müşavirler Odasına bağlı 326 meslek mensubuna uyguladığı ankette, muhasebe hileleri ve hataların müşteri ve meslek mensubunun yanında çalışan personelin dikkatsizliği ve sorumsuzluğundan kaynaklandığını tespit etmiştir. İşletmenin durumunu olduğundan daha iyi göstermek ve vergi avantajı sağlamak amacıyla hileye başvurulduğunu da yapılan analizlerde açığa çıkmıştır.

Güney ve Bozkurt (2011), Erzurum Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına kayıtlı 85 muhasebe meslek mensubu ile 73 stajyere uyguladıkları anket çalışmasında, meslek mensuplarının önemli bir kısmının vergi kanunlarındaki boşluklardan müşteri lehine yararlandığını tespit etmişlerdir (Web_1, E.T. 20.12.2013).

Kaya ve Yanık (2011), 124 muhasebe meslek mensubuna yönelik yaptıkları araştırmada, meslek mensuplarınca müşteri memnuniyetinin esas alındığını, müşterilerin ise mali tabloların düzenlenmesinde baskı unsuru oluşturduklarını ve hatalı-hileli kayıt talepleri ile karşılaştığını buradan hareketle müşterinin meslek mensubunu hileli kayıtlar yapmaya yönlendirdiğini ifade etmişlerdir.

Güney ve Çınar (2012), Erzurum ilinde çalışmakta olan 102 meslek mensubunun katılımıyla SMMM'lerin etik algılarının tespitine yönelik yaptıkları anket çalışmasında ise meslek mensupları arasında yasak olmasına rağmen rekabet yaşandığı ve meslek mensuplarının müşteri kaybetmemek için etik kuralların dışına çıkarak hileye başvurma eğilimlerinin ortaya çıktığı belirtilmiştir. Ayrıca müşterilerin etik dışı isteklerinin meslek mensubu tarafından

dikkate alınmaması durumunda müşterilerin başka muhasebeci ile çalışma girişiminin verilen tepkilerin sürekliliğini olumsuz etkilediğine değinmişlerdir.

Ata ve Seyrek (2009), finansal tablolardaki hileleri tespit etmeye yönelik İMKB’de işlem gören ve imalat sektöründe faaliyet gösteren 100 firmanın bilgilerini değerlendirmeleri sonucunda kaldıraç oranı ve aktif karlılık oranının finansal tablo hilesini tespit etmede önemli finansal oranlar olduğu belirlenmiştir.

Tekşen ve arkadaşlarının (2011), Isparta ve Burdur illerinde faaliyette bulunan 135 muhasebe meslek mensubu üzerine muhasebe bilgi sisteminde bilgi güvenilirliğinin incelenmesine yönelik çalışmalarında eğitim, unvan ve mesleki deneyim değişkenlerine göre farklılıklar tespit edilmiştir.

Akın ve Özdaşlı’nın (2014) muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerinde uymaları gereken etik ilkelere uyma düzeyine yönelik meslek mensupları ile meslek yüksek okulu muhasebe bölümü öğrencilerinin algılarına yönelik yaptıkları çalışmada, etik ilkelere meslek mensuplarının orta düzeyde riayet ettikleri tespit edilmiştir .

Hamula ve Sawan (2014) çalışmalarında , Libya’da bağımsız denetimde bulunan denetim firmalarında çalışan denetçilere denetimlerdeki bağımsızlık algılarını değerlendirmek amacıyla uygulanan ankette denetçi bağımsızlığı algısını geliştirmek için uluslararası denetim ve muhasebe standartlarının denetçiler tarafından benimsenmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

5. Araştırmanın Yöntemi

Özçelik ve arkadaşlarının (2014) hazırladığı, *muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim alanındaki güncel gelişmelere bakış açılarını ve farkındalıklarını ortaya koymaya yönelik anket formu* ¹ temel alınmış v.b. anketlerle birlikte belirlenen amaç doğrultusunda uzman görüşleri alınarak gerekli düzenlenmeler yapılan anket formu Kocaeli ilinde faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarına sunulmuştur.

Araştırmada kapsam kısıtı dikkate alınmıştır. Araştırmanın kapsamı Kocaeli ilinde faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarıdır. Araştırmaya katılımın en yüksek olduğu meslek grubu her ne kadar serbest muhasebeci (SM) ve serbest muhasebeci mali müşavirlerden (SMMM) oluşsa da; yeminli mali müşavir (YMM), bağımsız denetçi (BD), denetim şirketi sorumlu ortak, vergi müfettişi, iç denetçi ve denetim şirketi çalışanı meslek grubuyla da anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışması 01.04.2015-31.12.2015 tarihleri arasında yapılmıştır.

Anket formu üç sayfa, dört bölüm, 14 soru ve ölçeklerle ilgili 51 ifadeden oluşmaktadır. Birinci bölüm meslek mensuplarına ilişkin demografik özellikleri tespit etmeye yönelik sorulardan, ikinci bölümde meslek mensuplarının mesleki, bağımsız denetim ve denetçilik hakkındaki görüşleri ve cevapları, üçüncü bölümde ise meslek mensuplarından, muhasebe-bağımsız denetim algıları ve denetimin faydalarına yönelik ifadeleri verilen ölçekte işaretlemeleri istenmiştir. Son bölüm ise, sadece denetim faaliyetlerinde bulunmuş meslek mensuplarının denetimde karşılaştıkları sorunları ölçmeye yönelik ifadelerin değerlendirmelerinden oluşmaktadır.

Anket formunda sunulan ifadelerin değerlendirmeleri Likert ölçeğine göre düzenlenmiştir. (Anketin üçüncü bölümü; “1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle katılıyorum, 6-Bu konuda bilgim yok” şeklindedir. Anketin dördüncü

¹ Hakan Özçelik, Hasan Şenol, Ahmet Aktürk, *Muhasebe Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetim Alanındaki Güncel Gelişmelere Bakış Açıları ve Farkındalıkları Üzerine Bir Araştırma*, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Nisan Sayısı, 2014, s. 55-71.

bölümünde ise sıralama; “1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle katılıyorum” şeklindedir.)

Kocaeli Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası’ndan (KSMMMO) sağlanan verilere göre 31.12.2015 tarihi itibarıyla Kocaeli il merkezi, ilçeler ve başka illerde görev yapmakla beraber KSMMMO’ya kayıtlı toplam 1545 üye bulunmaktadır. Bu üyelerin 177’si SM, 1368’i SMMM’dir. Faaliyet durumu açısından bir işyerine bağlı çalışan üye sayısı 692 iken, serbest çalışan üye sayısı 853’dür. Bir iş yerine bağlı çalışan üyelerin 104’ü SM, 588’i ise SMMM’dir. Serbest çalışan üyelerin 67’si SM, 786’sı SMMM’dir.

Araştırmada basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile 580 kişiye ulaşılmış, veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmış, meslek mensuplarının çoğunluğuyla yüz yüze görüşerek anketlerin doldurulması sağlanmıştır. Sonuç olarak eksiksiz biçimde doldurulmuş 477 anket değerlendirilmeye alınmıştır.

Geri dönüşüm oranı yaklaşık % 82’dir. Anketi cevaplayan muhasebe meslek mensuplarının sadece SM ve SMMM olanları, araştırma kapsamı olan Kocaeli’de KSMMMO toplam üye sayısının yaklaşık % 28’ine karşılık gelmektedir. Bağımsız çalışanların ise yaklaşık % 51’ine denk gelmektedir.

Muhasebe meslek mensuplarıyla yapılan 477 geçerli anketin analizi SPSS 16.0 (Statistical Package for Social Sciences) programı ile yapılmıştır. Öncelikle verilerin güvenilirliği test edilmiş ve cronbach alfa katsayısı 0,927 olarak hesaplanmıştır. Anket bölümlerinin frekans tabloları, analizleri ve yüzde dağılımları hesaplanmıştır. Yine bu bulgular yorumlanarak açıklayıcı bilgiler verilmiştir.

5.1. Araştırmanın Bulguları

Aşağıda Kocaeli genelinde araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının; demografik durumları, mesleki, bağımsız denetim ve denetçilik hakkındaki görüş ve cevapları, algıları, bağımsız denetimin hile ve muhasebe manipülasyonlarını önlenmesindeki önemi vd. faydaları ile muhasebe denetiminde bulunmuş meslek mensuplarının denetimde karşılaştıkları sorunlara yönelik ifadeleri değerlendirmelerine ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Tablo 1. Muhasebe Meslek Mensuplarının Demografik Özellikleri

CİNSİYET	N	%	DENETÇİ BELGESİ	N	%
Kadın	144	30,2	Var	108	22,6
Erkek	333	69,8	Yok	369	77,4
Toplam	477	100	Toplam	477	100
YAŞ	N	%	EĞİTİM	N	%
21-30	81	17	Lise	36	7,5
31-40	192	40,3	Önlisans	59	12,4
41-50	133	27,9	Lisans	317	66,5
51-60	57	11,9	Yüksek Lisans	63	13,2
60 üzeri	14	2,9	Doktora	2	0,4
Toplam	477	100	Toplam	477	100
MESLEK GRUBU	N	%	ÇALIŞILAN İLÇE	N	%
SM	81	17	Kocaeli-İzmit	313	65,6
SMMM	331	69,4	Kocaeli-Gebze	107	22,4
YMM	16	3,4	Kocaeli-Karamürsel	7	1,5
Bağımsız Denetçi	6	1,3	Kocaeli-Derince	11	2,3

Denetim Şirketi Sorumlu Ortak	7	1,5	Kocaeli-Körfez	36	7,5
Vergi Müfettişi	4	0,8	Kocaeli-Gölcük	2	0,4
İç Denetçi	3	0,6	Kocaeli-Kandıra	1	0,2
Denetim Şirketi Çalışanı	9	1,9	Toplam	477	100
SMMM+Bağımsız Denetçi	20	4,2	ÇALIŞMA YILI	N	%
Toplam	477	100	11-15 yıl	113	23,7
ÇALIŞMA YILI	N	%	16-20 yıl	81	17
1 yıldan az	9	1,9	20 yıldan fazla	90	18,9
1-5 yıl	97	20,3	Toplam	477	100
6-10 yıl	87	18,2			

Ankete katılanların cinsiyetlerine göre dağılımına bakıldığında; % 69,8'inin erkek, % 30,2'sinin kadın olduğu görülmektedir. Ankete katılanların yaş gruplarına göre; % 40,3'ünün 31-40 yaş arası oldukları görülmektedir. Tabloya göre 40 yaş altı meslek mensubu oranı % 57,3'dür. Böylelikle mesleği genel olarak gençlerin ve orta yaş grubunun yaptığı görülmektedir.

Ankete katılanların eğitim durumlarına bakıldığında; en yüksek orandaki grubun % 66,5 ile lisans mezunları olduğu görülmektedir. Lise mezunu oranı ise % 7,5'tur. Lisans ve üstü eğitime sahip meslek mensuplarının % 80,1 oranında olduğu ve yasalara uyumun sağlandığı da görülmektedir. Ankete katılanların meslek grubu dağılımına baktığımızda; yaklaşık % 69,4'ünün (331 kişi) serbest muhasebeci mali müşavir, % 17'sinin (81 kişi) serbest muhasebeci ve % 3,4'ünün (16 kişi) yeminli mali müşavir olduğu görülmektedir.

Ankete katılanların çalışma yılları dağılımına bakıldığında; en yüksek oran % 23,7 ile 11-15 yıl arası olanlardır. Beş yıldan fazla çalışanların toplamı ise % 77,8'dir. Böylelikle anketi cevaplayanların tecrübelerinin fazla olduğu görülmektedir. Ankete katılanların çalışma yerlerinde, Kocaeli İzmit ilçesi oranı (merkez ilçe) % 65,6'dır. Kocaeli Gebze ilçesi de % 22,4 ile ikinci yoğun anket çalışması yapılan ilçedir.

Bağımsız denetim faaliyetlerinin sisteme faydaları ile finansal bilgi manipülasyonlarını önleme ile ilgili oluşturulan ifadelerle yine verilen ölçekte muhasebe meslek mensuplarının değerlendirmeleri hk. sonuçlar aşağıdaki Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo-2.Bağımsız Denetimin Faydaları ile Finansal Bilgi Manipülasyonlarını Önleme Konusundaki Görüşleri

Sıra	İfade	α	N	Ort.	s.s.	Min	Max
İfade-1	*Bağımsız denetim; tarafsız, doğru ve güvenilir mali tabloların hazırlanması ve finansal bilgi manipülasyonlarının önlenmesinde; çok önemlidir	0,875	476	4,0714	0,4794	1	6
İfade-2	*Bağımsız denetim kurumsal yönetime katkı sağlar	0,874	475	4,1029	0,4627	1	6
İfade-3	*Bağımsız denetim tüm ortakların haklarının korunmasına katkı sağlar	0,873	477	4,0966	0,4469	1	6
İfade-4	*Bağımsız denetim kayıt dışı ekonominin azaltılmasına katkı sağlar	0,874	476	4,0588	0,4871	1	6

İfade-5	*Bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolar işletme yöneticilerinin alacağı kararlara ışık tutar	0,875	476	4,0966	0,4577	1	6
İfade-6	* “Muhasebe vergi içindir” anlayışı bağımsız denetim ile değişecektir	0,875	477	3,6843	0,5178	1	6
İfade-7	*Bağımsız denetim; işletmelerin, finansal bilgi manipülasyonlarını azaltacaktır	0,874	472	3,9766	0,4737	1	6
İfade-8	*Bağımsız denetim risklerin erken saptanması ve yönetilmesine katkı sağlar	0,876	472	3,9979	0,4748	1	6
İfade-9	*Denetçi bağımsızlığı etik bir konu olup, toplumun ve denetçinin etik değerlere bağlılığı denetim üzerinde etkilidir.	0,876	473	3,7903	0,5231	1	6

“Bağımsız Denetimin Faydaları ile Finansal Bilgi Manipülasyonlarını Önleme konusundaki Görüşler” başlığı altındaki ifadelere karşı meslek mensuplarının değerlendirmeleri analiz edildiğinde; **“Bağımsız denetim kurumsal yönetime katkı sağlar”** ifadesi her ne kadar **4,1029** ortalama ile en yüksek orana ulaşmışsa da, aynı ortalamalara yakın olan diğer ifadeler sırasıyla; **4,0966** ortalama ile **“Bağımsız denetim tüm ortakların haklarının korunmasına katkı sağlar”**, **4,0966** ortalama ile **“Bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolar işletme yöneticilerinin alacağı kararlara ışık tutar”** ve **4,0714** ortalama ile **“Bağımsız denetim; tarafsız, doğru ve güvenilir mali tabloların hazırlanması ve finansal bilgi manipülasyonlarının önlenmesinde; çok önemlidir”** değerlendirmeleri dikkat çekmektedir.

Tablo 2’deki ifadelerde yapılan değerlendirmeler sonucunda nispeten düşük ortalama ise **3,66843** ortalama oranı ile **“Muhasebe vergi içindir anlayışı bağımsız denetim ile değişecektir”** ifadesine yapılan değerlendirmedir. Her ne kadar diğer ifadelere göre oranı düşük kalsa da aşağıda Tablo 8’de dağılımı verilen tabloda da görüleceği üzere yine katılanların **316’sı** değişeceğini, sadece **91 kişisi** değişmeyeceğini söylemiştir. Aslında bağımsız denetimin ruhu ile vergileme sistemi birbirinden farklıdır. Bu ifadenin nispeten düşük bir ortalama kalması, katılımcıların vergi idaresinin mevcut politika ve işlemlerini hızlı bir şekilde değiştiremeyeceği inancından kaynaklanmış olabileceğidir.

Bağımsız denetimin faydaları ile finansal bilgi manipülasyonlarını önleme konusundaki görüşler ile ilgili oluşturulan ifadelere yine verilen ölçekte muhasebe meslek mensuplarının değerlendirmeleri hk. sonuçların dağılım tablosu aşağıdaki Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo-3. Bağımsız Denetimin Faydaları ile Finansal Bilgi Manipülasyonlarını Önleme Hakkındaki Değerlendirmelerin Frekans Dağılımı

Sıra	İfade	N	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Bu Konuda Bilgim Yok	
			n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1	*Bağımsız denetim; tarafsız, doğru ve güvenilir mali tabloların hazırlanması ve finansal bilgi manipülasyonlarının önlenmesinde; çok önemlidir	476	19	3,98	30	6,29	30	6,29	207	43,4	190	39,83	0	0
2	*Bağımsız denetim kurumsal yönetime katkı sağlar	475	19	3,98	19	3,98	37	7,76	221	46,33	173	36,27	6	1,26
3	*Bağımsız denetim tüm ortakların haklarının korunmasına katkı sağlar	477	14	2,94	25	5,24	42	8,81	218	45,7	174	36,48	4	0,84
4	*Bağımsız Denetim kayıt dışı ekonominin azaltılmasına katkı sağlar	476	15	3,14	35	7,34	47	9,85	191	40,04	181	37,95	7	1,47
5	*Bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolar işletme yöneticilerinin alacağı kararlara ışık tutar	476	13	2,73	35	7,34	30	6,29	216	45,28	178	37,32	4	0,84
6	* “Muhasebe vergi içindir” anlayışı bağımsız denetim ile değişecektir	471	20	4,19	71	14,88	63	13,21	205	42,98	111	23,27	1	0,21
7	*Bağımsız denetim; işletmelerin, finansal bilgi manipülasyonlarını azaltacaktır	472	14	2,94	35	7,34	53	11,11	222	46,54	140	29,35	8	1,68
8	*Bağımsız denetim risklerin erken saptanması ve yönetilmesine katkı sağlar	472	14	2,94	36	7,55	50	10,48	215	45,07	149	31,24	8	1,68
9	*Denetçi bağımsızlığı etik bir konu olup, toplumun ve denetçinin etik değerlere bağlılığı denetim üzerinde etkilidir.	473	25	5,24	44	9,22	75	15,72	192	40,25	133	27,88	4	0,84

“Bağımsız Denetimin Faydaları ile Finansal Bilgi Manipülasyonlarını Önleme hakkındaki Görüşler” başlığı altındaki ifadelerle karşı meslek mensuplarının değerlendirmeleri frekans ve yüzde dağılımına bakıldığında; *“Bağımsız denetim; tarafsız, doğru ve güvenilir mali tabloların hazırlanması ve finansal bilgi manipülasyonlarının önlenmesinde; çok önemlidir”* ifadesine **397 kişi** ile en fazla katılım sağlanarak, **% 83,23 yüzde** oranı ile en yüksek orana ulaşmıştır.

Yine “Bağımsız denetim; işletmelerin, finansal bilgi manipülasyonlarını azaltacaktır” ifadesine 362 kişi ile yüksek katılım sağlanarak, % 75,89 yüzde oranı ile yüksek bir değere ulaşmıştır. Bu kısımdaki ifadelerin çoğu yüksek yüzdelerde kabul görmüştür. Bağımsız denetimin faydaları olacağı yönünde yaklaşım, ankete katılanlarda hakim bir kanaat olmuştur. Genel olarak yaklaşık 368 ve üzeri kişi ki % 77 ve üzeri yüzdede katılımcı bağımsız denetimin faydalı olacağı ve yine finansal bilgi manipülasyonlarını önleyeceği kanısına varmıştır.

Buna karşın “Muhasebe vergi içindir” anlayışı bağımsız denetim ile değişecektir” ifadesine katılmadığını söyleyenler de 91 kişi ve yüzdesi % 19,07 yüzdesiyle en fazla kabul edilmeyen ifade olmuştur. Ancak bu ifade 316 kişi tarafından da kabul edilmiştir. Diğer ifadelerin çok fazla kabul görmesi buna karşın bu ifadenin yüzdesinin düşük olması; vergi idaresinin mevcut politika ve işlemlerini hızlı bir şekilde değiştiremeyeceği inancından kaynaklanmış olabileceği fikrinden kaynaklanmış olabilir.

Tablo 4. Denetçi Belgesine Sahip Olan Muhasebe Meslek Mensuplarının “Bağımsız denetim; tarafsız, doğru ve güvenilir mali tabloların hazırlanması ve finansal bilgi manipülasyonlarının önlenmesinde; çok önemlidir” İfadesine Katılım Farklılaşması

	Denetçi Belgesi	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
İfade-1	Var	108	4,2685	0,93335	2,136	0,034
	Yok	369	4,0436	1,05232		

Tablo 4’e göre, “Bağımsız denetim; tarafsız, doğru ve güvenilir mali tabloların hazırlanması ve finansal bilgi manipülasyonlarının önlenmesinde; çok önemlidir” ifadesinin bağımsız gruplar t testi sonuçları; (t(194,086)=2,136; p=0,034). Buna göre ortalamalara bakıldığında denetçi belgesi olan meslek mensuplarının “Bağımsız denetim; tarafsız, doğru ve güvenilir mali tabloların hazırlanması ve finansal bilgi manipülasyonlarının önlenmesinde; çok önemlidir” ifadesine katılımı denetçi belgesi olmayan meslek mensuplarına göre daha fazladır.

Tablo 5. Denetçi Belgesine Sahip Olan Muhasebe Meslek Mensuplarının “Bağımsız denetim kurumsal yönetime katkı sağlar” İfadesine Katılım Farklılaşması

	Denetçi Belgesi	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
İfade-2	Var	108	4,3796	0,8724	3,483	0,001
	Yok	369	4,0328	1,02517		

Tablo 5’e göre, “Bağımsız denetim kurumsal yönetime katkı sağlar” ifadesinin bağımsız gruplar t testi sonuçları; (t(202,129)=3,483; p=0,001). Buna göre ortalamalara bakıldığında denetçi belgesi olan meslek mensuplarının “Bağımsız denetim kurumsal yönetime katkı sağlar” ifadesine katılımı denetçi belgesi olmayan meslek mensuplarına göre daha fazladır.

Tablo 6. Denetçi Belgesine Sahip Olan Muhasebe Meslek Mensuplarının “Bağımsız denetim tüm ortakların haklarının korunmasına katkı sağlar” İfadesine Katılım Farklılaşması

	Denetçi Belgesi	N	Ortalama	Standart Sapma	t	P
İfade-3	Var	108	4,3704	0,87106	3,539	0,001
	Yok	369	4,0217	0,99293		

Tablo 6’ya göre, “Bağımsız denetim tüm ortakların haklarının korunmasına katkı sağlar” ifadesinin bağımsız gruplar t testi sonuçları; (t(195,864)=3,539; p=,001). Buna göre ortalamalara bakıldığında denetçi belgesi olan meslek mensuplarının “Bağımsız denetim tüm ortakların haklarının korunmasına katkı sağlar” ifadesine katılımı denetçi belgesi olmayan meslek mensuplarına göre daha fazladır.

Tablo 7. Denetçi Belgesine Sahip Olan Muhasebe Meslek Mensuplarının “Bağımsız denetim kayıt dışı ekonominin azaltılmasına katkı sağlar” İfadesine Katılım Farklılaşması

	Denetçi Belgesi	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
İfade-4	Var	108	4,2685	0,92329	2,444	0,015
	Yok	369	4,0109	1,08637		

Tablo 7’ye göre, “Bağımsız denetim kayıt dışı ekonominin azaltılmasına katkı sağlar” ifadesinin bağımsız gruplar t testi sonuçları; (t(202,140)=2,444; p=,015). Buna göre ortalamalara bakıldığında denetçi belgesi olan meslek mensuplarının “Bağımsız denetim kayıt dışı ekonominin azaltılmasına katkı sağlar” ifadesine katılımı denetçi belgesi olmayan meslek mensuplarına göre daha fazladır.

Tablo 8. Denetçi Belgesine Sahip Olan Muhasebe Meslek Mensuplarının “-Muhasebe vergi içindir- anlayışı bağımsız denetim ile değişecektir” İfadesine Katılım Farklılaşması

	Denetçi Belgesi	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
İfade-6	Var	108	4,0463	1,08846	3,994	,000
	Yok	369	3,5675	1,11134		

Tablo 8’e göre, “-Muhasebe vergi içindir- anlayışı bağımsız denetim ile değişecektir” ifadesinin bağımsız gruplar t testi sonuçları; (t(178,589)=3,994; p=,000). Buna göre ortalamalara bakıldığında denetçi belgesi olan meslek mensuplarının “-Muhasebe vergi içindir- anlayışı bağımsız denetim ile değişecektir” ifadesine katılımı denetçi belgesi olmayan meslek mensuplarına göre daha fazladır.

Tablo 9. Denetçi Belgesine Sahip Olan Muhasebe Meslek Mensuplarının “Bağımsız denetim; işletmelerin, finansal bilgi manipülasyonlarını azaltacaktır” İfadesine Katılım Farklılaşması

	Denetçi Belgesi	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
İfade-7	Var	106	4,1981	0,88823	2,74	0,007
	Yok	369	3,918	1,04886		

Tablo 9’a göre, “Bağımsız denetim; işletmelerin, finansal bilgi manipülasyonlarını azaltacaktır” ifadesinin bağımsız gruplar t testi sonuçları; ($t(197,658)=2,740$; $p=,007$). Buna göre ortalamalara bakıldığında denetçi belgesi olan meslek mensuplarının “Bağımsız denetim; işletmelerin, finansal bilgi manipülasyonlarını azaltacaktır” ifadesine katılımı denetçi belgesi olmayan meslek mensuplarına göre daha fazladır.

Tablo 10. Denetçi Belgesine Sahip Olan Muhasebe Meslek Mensuplarının “Bağımsız denetim, risklerin erken saptanması ve yönetilmesine katkı sağlar” İfadesine Katılım Farklılaşması

	Denetçi Belgesi	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
İfade-8	Var	108	4,1759	0,90511	2,181	0,03
	Yok	369	3,9505	1,06161		

Tablo 10’a göre, “Bağımsız denetim, risklerin erken saptanması ve yönetilmesine katkı sağlar” ifadesinin bağımsız gruplar t testi sonuçları; ($t(202,245)=2,181$; $p=,030$). Buna göre ortalamalara bakıldığında denetçi belgesi olan meslek mensuplarının “Bağımsız denetim, risklerin erken saptanması ve yönetilmesine katkı sağlar” ifadesine katılımı denetçi belgesi olmayan meslek mensuplarına göre daha fazladır.

6.Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de denetim, eski Türk devletleri ve Osmanlı dönemine kadar dayanmakta ve genel olarak devletin gelir ve giderlerinin incelenmesi olarak görülmektedir. 1960 sonrası bankaların sermaye piyasalarında daha aktif olması ve uluslararası düzeyde kredilerin kullanılabilmesi yollarının açılması ile 1970’li yıllarda Türkiye’deki işletmeler, bu kredi kaynaklarından yararlanmak istemişlerdir. Buna karşın denetim baskısı ile karşı karşıya kalmışlardır. Denetim taleplerinin karşılanması için yabancı ortaklı denetim şirketleri Türkiye’de faaliyete geçmeye başlamıştır.

Şirketlerin büyümesi ve bilgi kullanıcılarının farklı raporlar talep etmesi ile muhasebe işlemleri ve sonuçları ayrıntılı bir hale gelmiştir. Bu tür karmaşık işlemlerin ve yapıların bağımsız ve uzman kişilerce denetlenmesi ise daha önemli olmuş ve süreç, bağımsız denetim faaliyetleri çerçevesinde şekillenmeye devam etmiştir. Geçmişte de dünyayı etkileyen ekonomik krizlerin olduğu en önemli ülke ABD’de 2000’li yıllarda Enron, Worldcom ve Avrupa’da Parmalat gibi büyük ve birçok paydaşı ilgilendiren şirketlerde yapılmış muhasebe hileleri ve denetim skandalları ortaya çıkmış ve tüm dünyada küresel bir etki oluşturmuştur. Konunun uzmanları ve kurumları, bu tür skandalların bir daha yaşanmaması için muhasebe ve denetim sorunları

üzerine yoğunlaşmıştır. Önce ABD’de ve paralel zamanlarda Avrupa’da yasal ve uygulama düzenlemeleri yapılmıştır.

Türkiye de bu gelişmelerden tüm dünya gibi etkilenmiş, ancak hem yasal hem de pratik uygulamalar açısından ABD ve AB’yi takip etmekte zorlanmıştır. AB’ye uyum sürecinde olması nedeniyle bazı yasal çalışmalar yapılmıştır. SPK, sermaye piyasasında 2005 yılından itibaren uygulanmak üzere Seri X, No:22 tebliği ile Bağımsız Denetim Standartları ve Seri XI, No:25 Muhasebe Standartları hakkında tebliğleri yayınlayarak standartların uygulamasına başlanmasını zorunlu tutmuştur. Yine TÜRMOB, TMSK, BDDK ve EPDK gibi kurumlar da önemli görevler üstlenmiştir.

Araştırmanın kapsamı Kocaeli ilinde faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarıdır. Araştırmaya katılımda en yüksek meslek grubu SM ve SMMM’lerden oluşmuştur. YMM, bağımsız denetçi, denetim şirketi sorumlu ortak, vergi müfettişi, iç denetçi ve denetim şirketi çalışanı meslek grubuyla da anket çalışması yapılmıştır. Anket 01.04.2015-31.12.2015 tarihleri arasında uygulanmıştır.

Sonuç olarak yapılan bu çalışma ile muhasebe meslek mensuplarının demografik, mesleki, denetim yeterlilikleri, denetime bakış açıları, hile ve muhasebe manipülasyonlarını önleme değerlendirmeleri tespit edilmiş ve yapılan t testi çalışmasıyla denetim belgesine sahip olanlar ile olmayanların denetime bakış açılarındaki farklılıklar gösterilmiştir.

1-“Bağımsız denetim kurumsal yönetime katkı sağlar” ifadesi, yaklaşık 4,10 ortalama ile yüksek destek gören ifadelerden biri olmuştur.

2- “Bağımsız denetim; tarafsız, doğru ve güvenilir mali tabloların hazırlanması ve finansal bilgi manipülasyonlarının önlenmesinde; çok önemlidir” ifadesi, yaklaşık % 83 yüzde ve 4,09 ortalamaya, **“Bağımsız denetim; işletmelerin, finansal bilgi manipülasyonlarını azaltacaktır”** ifadesi de, yaklaşık % 76 yüzde ve 3,98 ortalamaya ulaşarak, bağımsız denetimin birçok katkısı ile birlikte finansal bilgi manipülasyonlarını da önleyeceği görüşüne ulaşılmıştır.

3- “Muhasebe vergi içindir anlayışı bağımsız denetim ile değişecektir” ifadesine katılım oranı yaklaşık 3,68 ile diğer ifadelerle göre bir nebze düşüğe de yine katılım oranı anlamlı bir büyüklüktedir.

4- Bağımsız denetimin faydalı olacağına ilişkin ifadeleri genel olarak, 368 ve üzeri kişi ve % 77 ve üzeri yüzdedeki katılımcı desteklemiş ve yine finansal bilgi manipülasyonlarını önleyeceği kanısında olduğu da görülmüştür.

5- Genel olarak ilişki kurulan ve ayrıntıları araştırmada verilen birçok ifadeye katıldığını söyleyenlerden, denetçi belgesi olanların olmayan meslek mensuplarına göre fazla olduğu görülmüştür. “Bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolar işletme yöneticilerinin alacağı kararlara ışık tutar” ifadesi ile “Denetçi bağımsızlığı etik bir konu olup, toplumun ve denetçinin etik değerlere bağlılığı denetim üzerinde etkilidir” ifadelerinde denetçi belgesine sahip olanlar ile olmayanlar arasında farklılık tespit edilmemiştir.

Diğer araştırmacılar tarafından; finansal bilgi manipülasyonlarının önlenmesinde denetimin etkisinin ne kadar olduğu, denetim konusunda kamuoyu çalışmaları ve hesap sorma yöntemleri, kurumsal yönetim ilkelerinin işletmelerde oluşturulmasında denetçilerin etkisi gibi konular araştırılabilir ve literatüre katkı sağlanabilir. Süreç muhasebesi, yaratıcı muhasebe gibi konuların standartlar açısından incelenmesiyle muhasebe alanına önemli katkılar sağlanabilir.

Denetçiler denetimde asli bir göreve sahiptir. Bu bağlamda araştırmacılar denetçi itibarını araştırabilir, yine finansal bilgi manipülasyonlarının bu itibara verdiği zarar ölçülebilir.

Bu araştırma sadece Kocaeli ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları ile yapıldığı için diğer illere genellenememesi araştırmanın en önemli kısıtını oluşturmaktadır. Aynı araştırma ölçeği farklı illerde uygulanarak bölgesel farklılıklar olup olmadığı tespit edilebilir.

Araştırmadan çıkan sonuçlar, denetim ve denetim ile ilgili gelişmeler göz önüne alındığında aşağıdaki sonuç ve önerileri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Denetimin kapsamı genişletilmeli, denetim faaliyetlerinde bulunacak muhasebe meslek mensuplarına eğitimler verilmelidir.
- İşletme sahiplerinin ve diğer bilgi kullanıcılarının denetimin işleyiş süreci ve faydaları hakkındaki bilgi düzeyleri artırılmalıdır.
- Bağımsız denetçilerin yasal sorumlulukları hakkında, denetim faaliyetinde bulunacaklara gerekli bilgiler verilmelidir.
- Tüm denetçilerin muhasebe ve denetim standartları hakkında tam olarak bilgi sahibi olması sağlanmalıdır.
- Muhasebe ve denetim standartlarının anlaşılır olmasına yönelik çalışmalara tüm grupların önerileri alınarak devam edilmelidir.
- Denetim ile ilgili gerekli tüm destekleyici yasal düzenlemelerin tamamlanmasına hız kazandırılmalıdır.
- Bağımsız denetime tabi şirketlerin bu zorunluluğa uymaları için yasal haklar ilgili kurumlar tarafından kullanılmalıdır.
- Etkili bir denetimin yapılabilmesi için müşteri işletmenin etkin bir muhasebe ve iç kontrol sisteminin olması için gerekli çalışmalar yapılmalı ve bu düzenlemelerde muhasebe meslek mensuplarından destek alınmalıdır.
- İşletmeler kurumsal yönetim ilkelerini oluşturması ve hayata geçirmeleri için teşvik edilmelidir.
- Kamuoyu denetim konusunda bilinçlendirilmelidir. Kamuoyuna hesap sorma yöntemleri, nerelere nasıl başvurulacağı öğretilmelidir.
- Denetim faaliyetinde bulunan meslek mensuplarının yapmış oldukları denetimleri ve mesleki yeterlilikleri sınavlarla, kontrollerle ölçülmelidir.
- Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının “Ülkemizde denetimin kalitesi yüksektir” ifadesine katılmayışlarını irdelediğimizde, mükelleflere ve meslek mensuplarına muhasebe ve denetim standartlarını benimsetme konusundaki sıkıntıların olduğu görülmektedir. Muhasebe meslek mensupları, bu sorunların çözümüne yönelik meslek örgütleri, idare ve hizmet verilen mükellefler ile ilgili iletişim ve koordinasyonda önemli bir güce sahiptir. Gücünü etkin kullanması kaliteyi yükseltecektir. Bu gücün etkin kullanılabilmesi için gerekli eğitimler muhasebe meslek mensuplarına verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akın, O., Özdaşlı, K. (2014). Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Faaliyetlerinde Uymaları Gereken Etik İlkeler Uyma Düzeyine Yönelik Meslek Mensupları İle Meslek Yüksek Okulu Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Algıları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* Temmuz s.59-74.
- Ata, H. A., Seyrek, İ. H. (2009). The Use Of Data Mining Techniques In Detecting Fraudulent Financial Statements: An Application On Manufacturing Firms, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.2 C.14, (91-106)
- Aytekin, S., Sezgin, H., Yalçın, M. (2015). Uygulamacıların Muhasebede

Hata ve Hileler ile Hile Belirteçlerine Yönelik Yaklaşımları: Balıkesir İli Örneği, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, Ocak, (69-89).

Bayraklı, H. H., Erkan, M., Elitaş, C.(2012). *Muhasebe ve Vergi Denetiminde Muhasebe Hata ve Hileleri*. Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.

Bekçi İ, Avşarlıgil N. (2011) *Finansal Bilgi Manipülasyonu Yöntemlerinden Yaratıcı Muhasebe ve Bir Uygulama*, *Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi (MÖDAV)*, (2) (131-163).

Cox R. A. K., Weirich T. R. (2002) *The Stock Market Reaction to Fraudulent Financial Reporting*, *Managerial Auditing Journal*, Vol., 17 Iss: 7 (374-382).

Çelik, T. (2010). Muhasebede Hata ve Hileler İle İlgili Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Dölen T.(2015).Bağımsız Denetime Duyulan Güvenin Ve Denetimin Bağımsızlığının Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Online Yayın Tarihi: 26.11.2015*. Cilt: 17, Sayı: 2, s.175-189.

<http://dx.doi.org/10.16953/deusbed.44584> ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Dumanoğlu, S., (2005).Hata ve Hile Ayrımı: Hile Denetimi, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Sayı 1, Cilt XX, (349)

Güney, S., Orhan, Ç. (2012).Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin (SMMM) Etik Algıları: Erzurum Örneği, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 2 Cilt: 26, (91-106).

Hamuda, K. ve Sawan, N. (2014). Perceptions of auditorindependence in Libyanaudit market. *International Business Research*, 7.2120-128.

Kandemir, C., (2010). Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında ve Önlenmesinde Bağımsız Denetimin Rolü ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Karacan S. (2010). Muhasebe, Orion Kitabevi, Kocaeli.

Karacan S. (1998).Muhasebe Denetimi ve Maddi Duran Varlıkların Denetimi. *Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:1.

Karacan, S. (2012). Hukuk ile Muhasebenin Kesişme Noktası: Adli Muhasebe, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Yıl: 4 Sayı: 8, (105-128).

Katkat, M. (2007). Muhasebede Vergi Yönünden Denetimin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Başarısı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kaya, N., Yanık, R. (2011). Muhasebe Meslek Ahlakı, Etik ve Müşteri Tatmini İlişkisi, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 15, Sayı 49, Güz, (293-306).

Kirik, Z. (2007). Muhasebe Hata ve Hileleri ile Muhasebe Mesleğinde Etik: Afyonkarahisar'da Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Küçük, İ. (2008). Finansal Raporlamada Hile-Manipülasyonlar ve Önlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Küçükkocaoğlu, G., Keskin Benli, Y., Küçüksözen, C. (1997). Finansal Bilgi Manipülasyonunun Tespitinde Yapay Sinir Ağı Modelinin Kullanımı, *İMKB Dergisi*, Sayı: 36 Cilt: 9 Sayı: 36, (1-30).

Küçüksözen C. (2004) *Finansal Bilgi Manipülasyonu: Nedenleri, Yöntemleri, Amaçları, Teknikleri, Sonuçları ve İmkb Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Mulford C. W., Comiskey E. E.(2002) *The Financial Numbers Game: Detecting Creative Accounting Practices*, John Wiley & Sons, Canada.

Sipahi Barış, 2017, <http://www.archive.ismmmo.org.tr>. (Erişim: 12.02.2017)

Tekşen, Ö., Coşkun, A., Dalğar H. (2011). Muhasebe Bilgi Sisteminde Bilgi Güvenilirliğinin İncelenmesi: Göller Bölgesinde Faaliyette Bulunan Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, Ocak, (99-117).

Özçelik, H, Şenol, H, Aktürk A. (2014). Muhasebe Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetim Alanındaki Güncel Gelişmelere Bakış Açıları ve Farkındalıkları Üzerine Bir Araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Nisan Sayısı, (55-71). (www.tdk.gov.tr).

WEB_1, http://icongfesr2011.tolgaerdogan.net/documents/national_presantations/UL08.pdf

WEB_2,<http://www.vergi.tc/makaleDetay/SizdenGelenler/MUHASEBEDE-HILE-VE-HILENIN-TURLERI/132c5780-6e46-4faf-9b99-80e3917e3f75>,

WEB_3, http://iibf.erciyes.edu.tr/akademi/mh/suzay/Hileli_Raporlama.pdf